

PROBLEMOMIS PAGRĪSTAS MOKYMASIS

Prof. Tamás Kozma (Debreceno universitetas, Vengrija)

Problemomis pagrĪstas mokymasis nĒra visai naujas dalykas. Kalbant apie jį, man kilo vienas klausimas – kodĕl mes, dėstytojai, kalbame apie mokymąsi, o ne apie mokymą. Atsakymas tikriausiai būtų toks: mes esame ir mokačios, ir besimokačios žmogiškosios būtybės. Norėčiau pakalbėti apie šių sąvokų suderinimą. Jas aiškintis galima dvejopai: vokišku ir anglišku būdu. Vokietis paklaustų: o ką reiškia mokymasis? Anglas pasiteirautų: ką turite omenyje sakydamas “mokymasis”? Taigi mano klausimas būtų toks: ką jūs galvojate, kai galvojate apie žodį “mokymasis”?

Kai pradėdame ko nors mokytis, tarkim, ruoštis egzaminui, galime pasirinkti dvi skirtingas galimybes – pirma, perskaityti tekstą ir pabandyti jį įsiminti. Tačiau savo studentams aš paprastai rekomenduoju kitą būdą – atsisėsti ir pagalvoti apie problemą, susieti visas idėjas, kurios tik ateina į galvą, sujudinti atmintį ir pabandyti atsakyti į tą klausimą. Aš dėstau ugdymo sociologiją Debreceno universitete. Kai pradėdame aiškintis kultūros sąvoką, paprašau studentų patiems pagalvoti, ką reiškia žodis “kultūra”. Ir kai jau parengiame atsakymų sąrašą, tik tuomet galime atsiversti vadovėlį ir pasižiūrėti, kokia autoriaus pozicija.

Ši strategija yra ilgesnė nei pirmoji, bet, atrodo, ir veiksmingesnė, nes jūs keliate sau klausimus, sujudinate atmintį, o ši pasiruošia ieškoti atsakymo. Taigi ieškant atsakymo į tai, kas yra problemomis pagrĪstas mokymasis, kviesčiau pagalvoti, ką reiškia mokymasis. Norėčiau suskirstyti jus į keturias grupes. Pirmoji grupė atstovaus nuomonei, kad mokymosi procesas panašus į vynuogių valgymą; antroji – kad mokymasis yra tarsi abrikoso valgymas; trečioji – kad mokymasis yra tarsi riešutavimas ir riešutų valgymas; ir ketvirtoji grupė – kad mokymasis yra kaip svogūno valgymas. Grupėse turėsite aptarti savo poziciją, po to iš grupės vienas žmogus bus pakviečiamas pristatyti bendrą grupės požiūrį, o kitos grupės galės pateikti klausimų.

GRUPIŲ DARBO APTARIMAS

Pirmoji grupė: mokymosi procesas – tarsi vynuogių valgymas.

Pažinimas yra lyg vynuogių kekė, lyg piramidė – pažinimo laukas vis plėtėja ir kuo daugiau žinai, tuo daugiau dar lieka pažinti. Kuo daugiau žinai, tuo daugiau nežinai. Pažinimo džiaugsmas prilygsta vynuogių kekės valgymo malonumui. Kekės neįmanoma iš karto suvalgyti – vynuogės valgome pamažu, po vieną. Toks pat yra ir mokymosi procesas. Egzistuoja daugybė mokymosi modelių, kaip kad ir vynuogių, kabančių ant vienos kekės. Ne visi mokslo dalykai priimtini – taip ir vynuogę suvalgome ne visą, sėklas išspjauname. Mokymasis – tai procesas, o ir vynuogės skaniausios, kai prinoksta.

KLAUSIMAS IŠ AUDITORIJOS: Vynuogės – greitai gendančios uogos. Iš vynuogių daromas vynas, kuris svaigina, kvaišina žmogų – nepasakyčiau, kad tai yra privalumas.

T.KOZMA: Aš taip nemanau, prinokusi vynuogė pereina į kitą kokybę, į kitą būvį.

Antroji grupė: mokymosi procesas – tarsi abrikoso valgymas.

Šioje grupelėje nuomonės išsiskyrė. Vieni manė, jog mokantis svarbu, kad kas nors trauktų, viliotų ir pradžioje teiktų tam tikrą malonumą. Pasiekus kaulą abrikoso viduje, kyla noras sužinoti, kas jame yra. Čia slypi ir tam tikra struktūra, ir laipsniškumas, ir įvairovė. Kiti sutiko, kad pradžioje mokymasis vilioja, jaučiamas mokymosi motyvas. O siekdami išmokti dar daugiau, sužinoti, kas yra tame kaule, tampame dar labiau apsiskaitę, daromės “kietesni”, įdomesni kitiems. Ši grupė manė, kad mokymasis kaip vynuogių valgymas yra pernelyg monotoniškas, o valgant abrikosą pamažu einama prie tikslo. Svogūno paragavai – ir nesinori daugiau valgyti, sunku rasti motyvą judėti pirmyn; gali tik normuotai, lupdamas lukštus vieną po kito eiti prie tikslo. Valgant riešutą, pradžia yra labai sunki, kol pralauži kevalą; branduolys saldus, bet greit suvalgomas. Antra vertus, riešuto branduolio gali ir nerasti.

Ši grupė manė, kad mokymosi procesas turi apimti visus čia išvardytus dalykus – neįmanoma eiti tik vienu keliu. Be to, visus šiuos mokymosi modelius galima susieti su atitinkamais amžiaus tarpsniais, skirtinga besimokančiųjų patirtimi. Pavyzdžiui, vynuogių valgymas formuoja įgūdžius, technologiją – jis labiau tiktų pradiniam mokymosi etape. Svogūną kolegą palygino su doktorantūra – eksperimentai padaryti, medžiaga surinkta, nesinori, bet viską dedi, sluoksniuoji. O riešutas tarsi simbolizuoja tuos, kurie žino, kas yra mokymasis, jau yra pabandę, “atsikandę”.

KLAUSIMAS: Abrikoso kauliuko branduolys yra nuodingas, juo galima apsinuodyti. Ar galima išvesti paraleles su mokymusi – kad tarp tikrojo žinojimo yra ir pseudožinojimas?

T.KOZMA: Paprastai mokydamasis negalvoji, kas tavęs laukia po dešimt metų: kad gali pablogėti regėjimas, kad gali būti pakenktos balso stygos ir pan. Ne visi bijo to kauliuko. O galų gale galima jo ir neperkasti, o pasodinti...

KLAUSIMAS: Sakėte, kad vynuogių valgymas – monotoniškas dalykas. Bet kaip tik buvo kalbėta, kad iš vynuogių daromas vynas – tai ir yra įvairovė.

T.KOZMA: Mes komentavome tik valgymą. Lygiai taip pat iš abrikosų galima virti uogienę, iš riešutų daryti kremą.

Trečioji grupė: mokymosi procesas – tarsi riešutų valgymas.

Ši grupė mano, kad tokią poziciją renkami žmonės, kuriems rūpi ne patrauklumas, o turinys. Riešutas – ne visiems įkandamas. Jis nėra patrauklus vaisius, bet ilgai išsilaiko. Perkąsti kietą riešuto kevalą – tarsi surasti, kaip suvokti pažinimo esmę.

KLAUSIMAS: Lyginant su mokslu – esmę sudaro riešuto perkandimas ar branduolio valgymas?

T.KOZMA: Kevalas – mokymosi technologija, o branduolys – turinys. Kevalas yra problema, kurią turime išspręsti.

Ketvirtoji grupė: mokymosi procesas – tarsi svogūno valgymas.

Ši grupė į svogūną pažiūrėjo kaip į metaforą ir pabandė įžiūrėti, kokios svogūno savybės tinka mokymuisi apibūdinti. Svogūnas atrodo neskanus, nemalonus, nepatrauklus, bet svarbiausia yra jo pateikimo būdas. Viskas priklauso nuo to, su kuo jį sumaišysime, į kokius patiekalus įdėsime. Lygiai toks pat yra mokymasis – kartais jis visai nemalonus, bet kai susiejame jį su gyvenimu, su praktika, su vertybėmis, mokymasis tampa patrauklus ir prasmingas. Iš svogūno neišvirs džemo, jis yra toks, koks yra, ir kartu jis nėra toks paprastas, turime žinoti būdą, kaip pjaustyti svogūną. Svogūnas, mūsų manymu, yra naudingiausias iš čia pateiktų augalų, nes jis turi daugiausia maistingųjų medžiagų ir vitamino C, kuris stiprina imunitetą. Mokymasis, žinios irgi yra savotiškas imunitetas, saugantis mus nuo nežinojimo, stiprinantis mūsų pozicijas, suteikiantis gyvenimo prasmę. Mokymasis, kaip ir svogūnas, yra daugiasluoksnis – išmokstame vieną dalyką, einame prie kito ir t. t. Svogūno kvapas ilgai išlieka, lygiai kaip ir tai, ką išmokome, įsiskverbia į mus ir atsispindi mumyse. Svogūnus valgo tik žmonės – ir mokymasis būdingas tik žmonėms.

KLAUSIMAS: Ar jūs tikrai manote, kad tikrasis mokymasis – tai mokymasis verkiant?

T.KOZMA: Yra būdų neverkti. Šiame svogūno modelyje svarbūs mokytojo ir mokinio santykiai. Pagrindinis akcentas – kaip pateikti mokymąsi. Lietuvoje mokymasis kaip svogūnas – mokomės, mokomės, lupame tuos sluoksnius vieną po kito – ir nieko neišmokstame...

T.KOZMA: Apibendrinant jūsų požiūrius, galima pasakyti, kad riešuto ir abrikoso valgymas tai yra *ko nors* mokymasis. Vynuogių ir svogūno metaforos apibūdina patį besimokantįjį ir atsako į klausimą: mokymasis *kam*? Taigi mes mokymąsi suprantame kaip mokymąsi tam tikro turinio, mokymąsi to, kas mums pravers. Šis žaidimas puikiai pailiustravo, kad mūsų galvose yra kur kas daugiau idėjų, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio.

Kas yra problemomis paremtas mokymasis? , - dabar pateikiame Vidurio Europai tipiską klausimą. Pabandykite performuluoti jį į anglišką variantą – ką turime omenyje, kai sakome šitą žodį? Jūsų jau buvo klausta, kas turima omenyje kalbant apie mokymąsi. Buvo pasiūlytos alternatyvos ir jūs bendrai ieškojote atsakymų. Kitaip sakant, išgyvenote patyrimą, susijusį su problemomis pagrįstu mokymusi. Tą patirtį patarčiau išbandyti įvairioje aplinkoje. Tiems, kuriuos domina metodai, turiu pasakyti, kad su dviem jau supažindinau: darbo grupėse ir atsakymų į klausimus. Antrasis metodas visada yra veiksmingas, jis vienodai pravers tiek dirbant su vaikais, tiek ir su suaugusiaisiais.

PPM – tai susidūrimas su nauja situacija, kurioje žengiami trys pagrindiniai žingsniai: pirmas žingsnis – apibrėžti situaciją, kitaip sakant, iš karto nepuolame analizuoti visos sudėtingos situacijos, į kurią pakliuvome, o pasirenkame tik vieną jos segmentą, turintį prasmę, t. y. apibrėžiame, kas tai yra. Antras žingsnis – surinkti informaciją, kaip spręsti tą problemą, kaip su ja susitvarkyti, kaip elgtis šioje situacijoje. Trečias žingsnis – įvaldyti situaciją. Įvaldyti nebūtinai reiškia išspręsti. Tai gali būti susigyvenimas su šia problema arba išgyvenimas, išlikimas esamomis sąlygomis. PPM paprastai ir yra plėtojamas šiomis trimis pakopomis. Mokymasis visada gali būti paremtas problemomis. Susidūrę su nauja situacija, bandome prie jos prisitaikyti. Ir jūs būsite visiškai teisūs, sakydami, kad nieko nauja čia nėra. Galbūt nauja yra tik šito modelio įdiegimas aukštojo mokslo sistemoje. Antra vertus, samprata, kad pakliuvę į probleminę situaciją irgi ko nors išmokstame, taip pat pakankamai sena.

Turiu pasakyti, kad su PPM anglišku variantu pirmą kartą susidūriau praėjusiais metais. Mano kolega dėsto Teksaso (JAV) universitete. Sugrįžęs po dvejų metų darbo tame universitete paklausė, ar aš žinau, kas yra PPM. Tuomet ir pradėjau ieškoti medžiagos. Radau įvairių aiškinimų. Angliškai kalbančių šalių literatūroje ši samprata pasirodė apie 1980 m. Šią sąvoką pirmą sykį pavartojo Bawels. Jis nebuvo nei pedagogas, nei filosofas, o buvo gydytojas. Ir suvokė tai, ką mes jau seniai buvome suvokę. Gydytojai žino daug, bet tas žinojimas ne visuomet jiems padeda suprasti pacientus. Bawels žengė vieną žingsnį į priekį – pradėjo aiškintis, ką reikėtų daryti. Jis pasiūlė programą, kurioje pacientui teko svarbiausias vaidmuo. Studentų medikų buvo paprašyta įsiklausyti į paciento nusiskundimus, žinoma, dalyvaujant ir gydytojui. Vėliau jie kartu aiškinosi paciento problemas. Be abejo, pacientai turėjo atitikti studentų mokymosi profilį. Bet, užuot pradėję nuo įsiminimo, nuo turinio mokymosi, studentai buvo supažindinami su probleminiais atvejais. Kaip minėjau, atmintį galima sujudinti tokiu būdu: galima pateikti sau klausimų. Nors kartais šis būdas atrodo gana lėtas, tačiau rezultatas išlieka ilgai.

Tai įvyko Micmaster (Kanada) universitete. Bawels labai didžiavosi savo atradimu, iki dešimtmečio vidurio išspausdino daugybę straipsnių, parašė vadovėlių, kuriuose buvo pateikti analizuotini atvejai. Ir šis metodas, kai pradedama nuo problemos ir tik po to einama į biblioteką, buvo įdiegtas įvairių pasaulio šalių medicinos fakultetuose. PPM pavadinimas labiau būdingas anglų ir amerikiečių kalbai, tai –

pastarųjų dviejų dešimtmečių produktas. Šiuo metu yra išskiriamas paskaitomis paremtas mokymasis ir problemomis paremtas mokymasis. Ir šita frazė, ar paradigma, vartojama labai plačiai, visuose kursuose, pvz., emocijomis paremtas atsakymas arba tikėjimu paremtas veiksmas, rodantis, kad tai, ką žmogus daro, paremta jo įsitikinimų sistema. Taigi šitą metodą galima vadinti nauju, ko gero, tuo atžvilgiu, kad dabar aukštajame moksle jis taikomas įvairiomis aplinkybėmis. Mums, dėstytojams, geriausiai šiuo atveju pasitarnautų M.Savin-Baden 2000 metais išleista knyga *“Problem Based Learning in Higher Education: Untold Stories”* (Problemomis pagrįstas mokymasis aukštojo mokslo sistemoje: neišsakytos mintys). Joje pateikta įvairių PPM interpretacijų.

Tiek apie PPM sampratą. Tad jeigu jūsų tikslas buvo sužinoti, kas yra PPM, tai tuo beveik būtų galima ir apsiriboti, kadangi dabar jau žinome visus pagrindinius elementus. Taigi PPM – tai mokymo ir mokymosi situacija, kai problemos yra keliamos, apibrėžiamos ir sprendžiamos. Be abejo, problemų atsiranda tuomet, kai pradėdame detalizuoti.

Žadėjau pakalbėti apie įvairias problemomis paremtos mokymosi interpretacijas. Jūs ir patys suvokiate, kad nėra aišku, kas tai yra problema. Ir kas yra mokymasis? Kas yra valdymas? Kada situaciją galime apibrėžti kaip problemišką? Tai, kas vienam yra problema, kitam gali būti anaiptol ne problema. O ką jau kalbėti apie situacijos apibrėžimą, įrėminimą? Galima koncentruotis ar į vieną šios problemiškos situacijos aspekto sprendimą, ar į kitą. Ir problemos bus skirtingos. Jeigu norime pateikti studentams ir dėstytojams problemą, kaip žinoti, kad ta problema jiems bus tikrai problema? Tai viena. O antra, kaip mums žinoti, kad jie tą problemą vienodai apibrėš? Pvz., studentams medikams pristatomas pacientas, nukentėjęs automobilio avarijoje. Vienam studentui vien tai, kad jis mato kraują, kelia problemą; kitam, kurio tėvas irgi yra daktaras, kraujas nieko nereiškia. Taigi pagrindinė problema, pagrindinis rūpestis – ką tai reiškia besimokančiajam? Todėl verta prisiminti du skirtingus mokymo ciklus.

Nesu didelis mokymo ir mokymosi teorijos žinovas, bet pirmasis autorius, su kuriuo susidūriau, buvo Artur Jenson. Šis žymus Kalifornijoje (JAV) gyvenantis psichologas 1960 metų pradžioje atliko tyrimus, vertindamas baltųjų ir juodaodžių studentų kognityvius sugebėjimus. Iš jo sudėtingos ir nuoseklios analizės (tuo metu asmeninių kompiuterių dar nebuvo) išplaukia išvada, kad egzistuoja genetiniai skirtumai, lemiantys baltųjų ir juodaodžių intelekto koeficientą. Be abejo, Amerikoje tai sukėlė šoką, nes kaip tik tuo metu buvo pats kovos už juodaodžių amerikiečių teises įkarštis. Savaiame suprantama, šioje diskusijoje yra argumentų ir už, ir prieš. Galų gale ir dabar dar nesame visiškai tikri, ar jis buvo teisingas, ar ne. Bet štai ką sužinojau iš Jenson teorijos – jis aiškiai išskyrė du mokymosi būdus: pirmas – tai yra mokymasis, paremtas atmintimi, o antras – probleminis mokymasis. Ir tai patvirtina mūsų kasdienę patirtis.

Esu įsitikinęs, kad kai vartojame žodį „mokymasis“, pirmiausia į galvą ateina žinios, žinojimas to, kas parašyta knygose. Taigi Vidurio ir Rytų Europos atstovui mokytis reiškia sėdėti ir skaityti knygas. Ir jeigu egzamino reikalavimas būtų išspręsti kryžiažodį, jūs tiesiog sėstumėte ir jį išspręstumėte. Ir nesakytumėte, kad dabar, spręsdami kryžiažodį, mokotės. Tai yra Vidurio Europos gyventojų supratimas apie mokymąsi. Laikyti žinias savo galvoje, atmintyje ir egzamino metu pakartoti tai, kas buvo pasakyta. Be abejo, mes sprendžiame kryžiažodžius ir žaidžiame žaidimus. Bet, pvz., žaidimo šachmatais Vengrijoje mes tikrai nepavadintume mokymusi.

Jenson sako, kad žodis mokymasis gali reikšti du dalykus. Jis gali reikšti Vengrijos ir Lietuvos istorijos studijavimą bei pagrindinių datų įsiminimą, bet, pvz., matematikos problemos sprendimas nebus mokymasis. Spręsdamas matematikos problemą, paprastai tikiuosi, kad yra vienas teisingas atsakymas. Aš turiu sekti tam tikrais žingsniais, kurie mane nuves nuo pradžios iki teisingo atsakymo. Iš tiesų dauguma matematikos problemų turi daugiau nei vieną sprendimo būdą. Tokiu atveju matematikos problemų, kurios turi kelis arba neribotą skaičių teisingų atsakymų, sprendimą vadinsime mokymosi procesu.

Anot Jenson, būtent tokio pobūdžio veikla yra pati būdingiausia žmogui – spręsti problemas, kurios turi daugiau nei vieną teisingą atsakymą. Jis netgi teigia, kad visas mokymasis, paremtas atmintimi, įsiminimu, turi prasmę tik tada, jei tas žinias prisieis panaudoti sprendžiant problemą. Kitaip sakant, tai, ką mes Vidurio Europoje suprantame kaip mokymąsi, yra siauras šio reiškinio suvokimas. Nes ir jūs, atlikdami užduotis, parodėte, kaip skirtingai gali būti suvokiamas mokymasis. Mokymasis reiškia mažiausiai du dalykus – tai, kas paremta įsiminimu, ir tai, kas paremta problemomis. Mokymasis, paremtas įsiminimu, yra susijęs su mūsų kultūra, tradicijomis ir ta bendruomene, kuriai priklausome. Prisiminkime, ką darėme mokykloje, universitete ir ką mes, kaip Vidurio Europos atstovai, suvokiame kaip mokymąsi.

Mokymasis yra susijęs su tokiomis sąvokomis kaip tyrinėjimas, atradimas, kūrimas, įsivaizdavimas ir skiriasi nuo įsiminimo, atsiminimo, atminties atgaivinimo arba atsigręžimo atgal. Kaip matote, orientuojamasi dviem skirtingomis kryptimis. PPM – tai samprata, kuria bandoma sujungti šiuos skirtingus dalykus.

Prisiminkime PPM žingsnius: problemos apibrėžimas tam tikrais rėmais, informacijos rinkimas ir problemos įvaldymas. Kas yra problemos įvaldymas, aš jau sakiau. Pvz., išspręsti kryžiažodį – tai yra įvaldyti problemą. Aš randu kryžiažodį, kuris dar neišspręstas, ir jį išsprendžiu, kitaip sakant, koegzistuoju su juo. Spręsdami kryžiažodį arba skaitydami detektyvą, jūs esate apimti į aktyvaus darbo būsenos, žodžiu, tai yra kūrybiškas procesas. Bet aš noriu sugrįžti prie pirmųjų dviejų žingsnių – apibrėžti tam tikrais rėmais ir surinkti informaciją. Kaip aš, remdamasis savo ankstesne patirtimi, tą situaciją įrėminu, apibrėžiu kaip problemą? Taigi kuo daugiau problemų sprendžiu, tuo lengviau jas galiu

apibrėžti. Jei aš nuolatos sprendžiu kryžiažodžius, tai išspęsti dar vieną naują kryžiažodį nebus sunku. Mano atmintis čia taip pat funkcionuoja, taigi svarbu ne tik kūrybiškumas, bet ir atmintis. Kitaip sakant, PPM idėja – išskirti dvi mokymosi sampratas: įsiminimą, kuris susieja mus su praeitimi, ir problemų sprendimą, kuris susieja mus su ateitimi. Ir tai yra įprasta žmogaus būseną. Mes visada esame situacijoje, kai einame iš praeities ir žvelgiame į ateitį. Ir, neduok Dieve, pasiekti tą ateitį, nes tada ir gyvenimas baigiasi. Mes visada esame kelyje. Tai yra mūsų gyvenimo sampratos apibrėžimas.

Ši filosofija nėra nauja, bet mokymosi proceso tyrinėtojams, psichologams tai buvo nauja. Ir jų pateikiami modeliai iliustruoja tą žmogaus filosofiją, kuri atspindi natūralią jo būseną, ėjimą iš praeities į ateitį. Tai normalios mūsų ėjimo į ateitį situacijos imitavimas. Ir taip pat mūsų prisiminimo modeliavimas.

Pažiūrėkime, kaip Savin-Baden supranta ir apibrėžia PPM. Anot jos, taikant praktinio pobūdžio techniką, pasigendama 3 elementų. Pirmiausia tai besimokančiojo tapatumo, identiteto; antra – mokymosi konteksto; trečia – mokymosi sąryšio su kuo nors. Pasižiūrėkime, ką reiškia šitos formuluotės. Autorė sako, ir aš manau, kad ji teisi, jog susiduriame su tokia problema: kada apibrėžiame situaciją kaip problemą, suvokiame, kad reikia daugiau informacijos, negu turime, ir mes bandome suvokti, kad šią situaciją reikia įvaldyti – būtent tokiu būdu auga, formuojasi mūsų identitetas.

Prisiminkime, ką mes žinome apie žmogaus identiškumą. Šis terminas interpretuojamas įvairiai. Viena interpretacija išplaukia iš Freud psichologijos, identiškumas išplaukia iš žodžio "kitoks". Yra ir jungiškoji tradicija, bet yra ir supratimas, išplaukiantis iš socialinės psichologijos bei švietimo sociologijos. Ir aš norėčiau jums tai priminti. Ši teorija teigia, kad identiškumas – tai lyg žiūrėjimas į veidrodį. Jeigu daug kartų pamatome savo veidą veidrodyje, galiausiai atmintyje galime atgaivinti savo atvaizdą. Be veidrodžio negalime matyti savo veido, mūsų supratimas apie mūsų veidą išplaukia iš vaizdo veidrodyje. Tai yra labai supaprastinta traktuotė. Ši Cure teorija gimė XX a. pradžioje. Be abejo, veidrodis yra metafora, lygiai kaip ir svogūnas arba riešutas. Šia metafora teigiama, kad negalima savęs pažinti be bendruomenės, kuri mums ir atlieka veidrodžio vaidmenį. Pasak Savin-Baden, susidūrimas su problema arba situacijos apibrėžimas kaip problemos yra vienas iš būdų pažiūrėti į veidrodį. Nes tas veidrodis parodo, kad galime šią problemą išspęsti, mūsų atgalinis ryšys liudija apie mūsų sėkmę. Savin-Baden taip pat teigia, kad daugeliu atvejų situacijos problemišumą lemia ne pati situacija, o tai, kad bendruomenė suvokia tą situaciją kaip problemą. Taigi PPM prisideda prie geresnio žmogaus tapatumo suvokimo, kadangi mūsų gauti rezultatai padeda plėtoti tapatumą. Žmogus, spręsdamas problemas, patiria laimėjimų. Mes galime netgi sakyti, kad apskritai asmenybė vystosi pamažu spręsdama realaus gyvenimo problemas. Taigi PPM yra gera priemonė, prisidedanti prie asmeninio besimokančiojo tobulėjimo. Stebint jūsų neverbalinį elgesį, paaiškėjo, jog prieš diskusiją jis buvo vienoks ir visiškai kitoks po jos. Tai rodo, kad mūsų patirtis prisideda prie mūsų asmeninio tobulėjimo, o viena iš tų patirties formų yra sėkmingas problemų sprendimas. Tiek apie identitetą.

Dabar apie mokymosi kontekstą. Mokymosi kontekstas kalba apie tai, kaip mes apibrėžiame probleminę situaciją. Ką reiškia apibrėžti situaciją kaip problemą? Tai reiškia, kad naujai situacijai pritaikome tam tikras kultūros vertybes. Kultūros antropologai sako, kad egzistuoja 3 pagrindiniai kultūros elementai. Pirmas – tai žinios instutualizuotomis formomis, pvz., knyga yra žinių instutualizavimas; ši įstaiga, Vilniaus pedagoginis universitetas, taip pat gali būti apibrėžta kaip žinių instutualizavimas. Antras elementas – požiūriai ir elgesio modeliai, tai yra būdai, kuriais prieiname prie problemos. Tai taip pat sąlygota kultūros.

Kalbėjome, ar PPM gali būti pritaikytas Pietų ar Šiaurės kultūroms. Aš visada jaučiau skirtumą, tarkim, tarp Viduržemio ir Skandinavijos valstybių kultūrų. Pvz., ką žemės drebėjimas gali reikšti europiečiams ir ką afrikiečiams, kaip reaguos tos dvi žmonių grupės, kaip jos parodys savo baimę, kaip jos įveiks tai, kas joms yra nauja? Mūsų požiūriai yra sąlygoti kultūros. Taigi požiūris, elgesys yra antras elementas. Trečias – vertybės ir normos; tai yra tai, kas mums svarbiausia, dėl ko galime aukoti visa kita; tai irgi kultūros sąlygoti dalykai. Vertybės ir normos tampa labai svarbios, kai apibrėžiame situaciją kaip problemą. Kitaip sakant, mokymosi kontekstas, tie rėmai, kuriais apibrėžiame situaciją kaip probleminę, yra sąlygoti mūsų kultūros. Jeigu besimokančiajam pateikiame problemą, turime išmanyti besimokančiojo kultūrą, kitaip jis gali nesuvokti tos problemos.

Galite prieštarauti, kad jums tai nėra problema, nes galėtumėte dirbti su gana homogenine grupe, studentais lietuviais, vidurinės klasės tėvų atžalomis, ir pan. Bet šia proga norėčiau papasakoti apie savo dukterį. Ji studijuoja psichologiją Londone, nors Budapešto universitete jau yra gavusi teisininko diplomą. Dukra kalba angliškai. Ji pradėjo ruošti psichologijos egzaminui ir kaip gera Vidurio Europos studentė nudrožė į biblioteką, susirinko reikalingus straipsnius, pradėjo juos skaityti, daryti užrašus ir po kurio laiko pasijuto pakankamai pasiruošusi. Tačiau paaiškėjo, kad nieko panašaus. Merginai nebuvo pateikti klausimai, kaip tai įprasta, bet jos paprašė parašyti esė. Tam reikėjo darbo su kompiuteriu įgūdžių, reikėjo mokėti naudotis internetu, reikėjo mokėti naudotis statistikos duomenimis ir apibendrinti viską palyginti nedidelės apimties esė. Tai yra paprastas pavyzdys, kai situacija apibrėžiama visiškai kitaip, nei buvo tikėtasi. Mano duktė, kaip besimokančioji, ir dėstytojas amerikietis skirtingai apibrėžė problemą, remdamiesi savo patirtimi, norais.

Ši istorija turi įdomų tęsinį. Dukrai pasirodė, kad su ja buvo neteisingai pasielgta. Taigi mergina vėl atėjo į institutą ir paprašė jai leisti susitikti su katedros vedėju. Taip susiklostė, kad katedros vedėjas buvo dvikalbės kultūros atstovas, nes buvo atvykęs iš Prancūzijos, ir jis nesunkiai suprato tos problemos apibrėžimo skirtumus.

KLAUSIMAS: Ar ji išlaikė egzaminą?

T.KOZMA: Paaikškėjo, kad tas egzaminas buvo pasirenkamasis. Dukra egzaminu neišlaikė, nes rezultatai buvo nepatenkinami, bet ji dėl to nesijaudino, nes galėjo tęsti studijas toliau.

KLAUSIMAS: Ar ji iš anksto žinojo reikalavimus?

T.KOZMA: Ji man paaiškino, kad 60 proc. britų studentų sėkmė priklauso ne nuo to, kad jie sugeba gerai įsiminti, bet kad jie nuo pat ankstyvo amžiaus pratinami būtent prie tokio testavimo būdo. Mes, Vidurio europiečiai, esame kur kas geriau įvaldę verbalinės išraiškos būdus. Kiekvieną kartą, kai dukra turi galimybę išreikšti save verbaliniu būdu, ją lydi sėkmė. Ne todėl, kad ji nemoka gerai rašyti ir skaityti. Ji neseniai gyrėsi, kad išmoko siųsti elektroninio pašto žinutes, įvaldė internetą. Ir prisipažino, kad šių dalykų ji niekada nemėgo ir kad tai nėra tas modelis, kuriuo ji norėtų sekti. Taigi nors Didžioji Britanija, Vengrija ir Lietuva yra tame pačiame žemyne, tie santykiškai trumpi atstumai daug ką reiškia. Ir mes susiduriame su daugybe tokių pavyzdžių. Jie parodo, kad mokymosi kontekstas priklauso nuo kultūros. Todėl PPM ne visada lengva įdiegti tam tikrose kultūrose.

KLAUSIMAS: Galbūt problema yra ta, kad reikalavimai ne visada būna aiškiai suformuluoti?

T.KOZMA: Reiki pasakyti, kad dukra lanko įstaigą, kuri yra akredituota kaip aukštojo mokslo įstaiga, bet visų pirma tai yra mokslinio tyrimo institutas. Ir ten daigiausia dirba mokslininkai. Tai yra žinomas psichologijos institutas, o britai labai stengiasi laikytis teisingumo principų, iš pat pradžių siekia viską labai aiškiai apibrėžti. Bet gyvenimas Britanijoje iš karto parodo, kad jie turi daug latentinių, paslėptų, nerašytų taisyklių, kur kas daugiau nei mes. Atrodo, kad visoje visuomenėje pilna nerašytų taisyklių, kurios Britanijoje labai elegantiškai pateikiamos – jeigu jūs suklydote, pvz., padarėte kalbos klaidą, niekas jums to nepasakys, bet paslapčia užfiksuos, kad esate, jei ne iš kitos pasaulio šalies, tai iš kito Didžiosios Britanijos krašto, jei ne iš šito, tai iš kito universiteto. Tai reiškia, kad mes suvokiame tam tikrą vaidmenį visuomenėje – besimokančiojo ar pašaliečio vaidmenį – ir priimame jį kaip problemos sprendimą. Bendruomenėje vaidinamas tam tikras vaidmuo, reikalaujantis tam tikrų veiksmų. Jei jūs ko nors nežinote, tai nereiškia vien tik nežinojimo; tai reiškia, kad jūs vaidinate tam tikrą vaidmenį, pvz., pašaliečio, kuris iš pradžių nesiorientuoja, bet paskui įgauna žinių ir patyrimo, vaidmenį. Be abejo, nėra žmogaus, kuris žinotų viską. Bet mes nesipratiname spręsti matematinio pobūdžio problemų, mes tiesiog jas sprendžiame, nes vaidiname besimokančiojo vaidmenį. Kitaip sakant, galime sėkmingai mokytis ir spręsti problemas, jei suvokiame, kad vaidiname besimokančiojo vaidmenį. Tuo mokymasis, sprendžiant problemas, skiriasi nuo mūsų kasdienės patirties. PPM – kasdienio gyvenimo imitavimas, bet tai nėra kasdienis gyvenimas kaip toks. Tai yra pasiruošimas gyvenimui. Tai yra situacija, specialiai parengta mokymui ir mokymuisi. Taigi PPM yra veiksmingas, nes jis imituoja kasdienį gyvenimą ir yra specialiai parengtas mokymui ir mokymuisi.

Noriu pateikti pavyzdį. Jūs turite problemų dėl savivaldybių darbo ir mes jų turime. Ir kai mane savivaldybė galutinai išveda iš kantrybės, nueinu pas merą ir pasakau viską, ką galvoju. Tai yra mūsų kasdienė patirtis. Bet egzistuoja pilietinis ugdymas, kur galime organizuoti PPM tokiu būdu – moksleiviai pereina gatvę, pamato, kad egzistuoja gamtosaugos problemų, surenka informaciją, apibrėžia problemą, tada pasiprašo priimami savivaldybėje ir pasako, kokias problemas jie mato. Tai yra pilietinio ugdymo programų PPM situacija. Skirtumas tarp tų dviejų situacijų akivaizdus – pirmu atveju aš esu

supykęs mokesčių mokėtojas, antru – moksleiviai taip pat eina į savivaldybę pasakyti, kad ne viskas yra gerai, bet tai yra dirbtinė, iš anksto parengta situacija. Tai mokymasis susiejant su kuo nors kitu. Tai reiškia, kad mes pastatome besimokantįjį į besimokančiojo padėtį, suteikiame vaidmenį. Būtent šitaip Savin-Baden apibūdina PPM – identiškumas, kontekstas ir sąryšiai.

Norėčiau pakalbėti apie patyrimą, ką reiškia PPM, kaip aukštojo mokslo sritis. Dabar mes esame dirbtinėje aplinkoje, tai nėra realaus mokymosi aukštojoje mokykloje situacija. Tai bus daugiau vaidmenų žaidimas, bet, aš manau, kad jums pakaks patirties. Kaip sukurti programą, pagrįstą PPM? Norėčiau pateikti tam tikrą priešistorę. Remiuosi minėta Savin-Baden knyga, joje yra pateikta pavyzdžių, su kuriais ji susidūrė dirbdama aukštojo mokslo konsultante. Iš esmės knyga skirta šios patirties analizei. Pasižiūrėkime, kurie pavyzdžiai yra jums artimesni. Pirmasis pavyzdys paimtas iš slaugymo klinikų, esančių viename iš Britanijos universitetų. Aš jau klausiau, ar mes, Vidurio europiečiai, galime sėkmingai įdiegti PPM savo šalyse. Vienas iš pageidavimų būtų panagrinėti palyginimus. Tačiau man kilo abejonių – pamačiau, kad pavyzdžiai, kuriuos pateikia britai, šiek tiek skiriasi nuo mūsų.

Pirmiausia kelis žodžius norėčiau tarti apie ištakas. Anglų aukštojo mokslo įstaigos dabar yra tik universitetuose. Yra kitų suaugusiųjų švietimo formų, kurios irgi įeina į bendrą aukštojo mokslo sistemą, bet jos nevardinamos aukštojo mokslo įstaigomis. Tačiau anksčiau buvo kitaip. Prieš Margaret Techer ateinant į valdžią, britai turėjo įvairių aukštojo mokslo institucijų. Prestižiniai universitetai, žinoma, visada egzistavo ir turėjo senas tradicijas. Kitą grupę sudarė politechnikos institutai. Tai buvo techninio pobūdžio aukštosios mokyklos. Anglų universitetai ne diplomus išduoda, bet suteikia laipsnius – daktaro, magistro. O politechnikos institutai išduodavo diplomus. Buvo dar ir trečio tipo institucijų, kurios vadintos aukštojo mokslo institutais. 9-ame dešimtmetyje išryškėjo tų institucijų siekis tapti universitetais. Buvo pastebima tendencija, jog būtent slaugos darbuotojai siekia įgyti aukštąjį išsilavinimą. Šito pobūdžio specialistų rengimas buvo galimas politechnikos institutų ar kitų aukštojo mokslo institucijų lygmeniu. Taigi šis pirmas pavyzdys siekia laikus, kai slaugos programos buvo perkeltos į universitetus.

Slaugos programos skiriasi nuo gydytojų programų, be abejo, žmonės, kurie baigia šitas studijas, įgyja medicinos sesers specialybę. Kas atišo universitetams rankas, kaip atsitiko, kad universitetai gali kelti tokio tipo problemas? Anglų universitetai yra visiškai autonimiški. Bet jie negali išduoti diplomų ar sertifikatų, gali suteikti tik laipsnius. Laipsnis yra labai garbingas, prestižinis dalykas, bet darbo rinkoje vien tik laipsnis nieko nereiškia. Taigi baigus universitetą ir norint pradėti slaugos praktiką reikia kreiptis į kokią nors instituciją, kad suteiktų licenciją, išduotų diplomą. Priešingu atveju medicinos seserys nebus priimtos į darbą. Jei nusprendžiama keisti šitos srities specialistų rengimo programą, tai dėl to reikia tartis ir su universitetu, kuris suteikia laipsnius, ir šios srities specialistų taryba, išduodančia licencijas.

Visa tai pasakoju norėdamas paaiškinti, kad programos pakeitimas – labai subtilus dalykas. Ir universitetas, apie kurį kalba Savin-Baden, nusprendė sudaryti 3 metų slaugos programą iš 2 dalių: pirmą dalį sudarė 3 semestrai, kurių metu suteikiami pagrindai, o antrąją – irgi 3 semestrai, skirti praktiniam taikymui. Pagrindai buvo daugiausia susiję su bendrojo pobūdžio darbu ligoninėje. Taikomoji dalis buvo skirta darbui įvairiuose ligoninės skyriuose. Ir šitas kursas baigdavosi tam tikra specializacija, pvz., med. seselių, stomatologų ar kt.

Anksčiau, kai šios srities specialistai nebuvo rengiami universitetuose, tapti medicinos seserimi buvo labai paprasta. Tos jaunos merginos, kurios norėjo tapti medicinos seserimis, buvo globojamos patyrusių med. seserų ligoninėje ir gaudavo tokį praktinį parengimą. Universitetas yra kitas dalykas – jei nori gauti laipsnį, turi žinoti daugiau. Bet ir šiuo atveju būti med. seserimi reiškia sugebėti veiksmingai dirbti praktiškai. Ir būtent dėl to universitetas nusprendė tą pagrindų dalį organizuoti ne kaip teorinę, o kaip PPM dalį.

Visur susiduriame su analogiška problema – jei rengiame mokytojus ar teisininkus, visada kyla klausimas, kaip išlaikyti pusiausvyrą tarp teorinių paskaitų ir praktikos. Ir štai PPM padeda subalansuoti tą pusiausvyrą, nustatyti, kiek reikia paskaitų, kiek praktinių užsiėmimų.

Pasižiūrėkime, kaip ši problema sprendžiama. Tie 3 semestrai buvo organizuoti šitaip: britų universitete semestrą sudaro 20 savaitių, 4 savaitės dienas seselės eina į ligoninę, o penktą praleidžia universitete, taigi santykis 4:1. Vieną dieną buvo kalbama apie tai, kas yra PPM, tai įvadinė dalis, kai dėstytojai išaiškina, kas tai yra, suteikia bendrą supratimą apie tokio pobūdžio darbus. Sudaromos interesų grupės ir studentai pasiskirsto į jas savo nuožiūra. Dėstytojai taip pat išaiškina, kas yra jų studentai. Šiuo atveju studentai visi buvo angliškai kalbantys, visi buvo baltieji ir daugiausia iš darbininkų šeimų. Didžioji dauguma buvo ką tik baigusi mokyklą, o vyresnių – tik nedidelė dalis. Jaunesni studentai sudarė savo grupę, vyresni – savo. Ir pagrindinė problema visus šiuos 3 mėnesius buvo apibrėžti situaciją, kurią jie traktuoja kaip problemą.

Patys dėstytojai problemų neapibrėžė. Kiekviena grupė ieškojo situacijų ir apibrėžė jas kaip problemines. Kiekviena grupė rašė savotišką dienoraštį, jame iš esmės buvo išdėstoma logistika – pagrindimas, kaip jie atliks tuos stebėjimus. Be abejojimo, iš pradžių studentai neturėjo jokių minčių, kaip tas problemas apibrėžti, na o pirmojo semestro pabaigoje dienoraščiai buvo prirašyti įvairių pastebėjimų. Kitaip sakant, pagrindinis pirmojo semestro rezultatas buvo tas, kad studentai suvokė, kaip galima apibrėžti situaciją kaip problemą. Kokios turėtų būti išskirtos pagrindinės šios situacijos charakteristikos, kad galima būtų ją formuluoti kaip problemą? Apibrėžę situaciją kaip problemą, toliau jie rašė scenarijų – bandė eiti prie problemos sprendimo.

Čia aš vėl noriu padaryti pauzę ir pasidalyti patirtimi. Britų situacija visiškai skiriasi nuo mūsų. Britų ligoninėje gydytojas turi gerokai didesnę laisvę, atsakomybę, yra savarankiškesnis; pacientai turi

atstovus – teisininkus ar kt. Pas mus Vengrijoje ir greičiausiai Lietuvoje pacientas vaidina labai mažą vaidmenį; med. sesuo – ne mažiau svarbi negu ligoninės vadovas. Mūsų situacija kitokia. Britų med. sesuo privalo turėti specifinių žinių, ne vien tik medicinos praktikos. Ji yra paciento pusėje, kartu su pacientu sprendžia jo problemas. Medicinos seserys ir rengiamos iš esmės tam, kad galėtų suprasti paciento situaciją. Šitoje sistemoje gydytojų yra mažiau, seselių yra daugiau. Tie trys britų semestrai gerokai skiriasi nuo to, prie ko mes esame pripratę. Seseles yra mokomos ne tik, kaip pamatuoti kraujo spaudimą ar kaip suleisti vaistus. Tai tik nedidelė jų darbo dalis. Jos turi suprasti paciento vaidmenį ir kontekstą. Todėl jų seselių rengimo programoje yra daug daugiau socialinių mokslų nei mūsų. Tuo atžvilgiu yra labai įdomus gydytojo, emigravusio iš Vengrijos į JAV, patyrimas. 30–40 proc. testų, kuriuos jie turi įveikti, norėdami gauti teisę praktikuoti JAV, yra susiję ne su techniniais dalykais, bet su emociniu bendravimu su pacientu.

Slaugos samprata ligoninėje – tai tipiška seselių rengimo programos problema. Kaip mes rūpinamės pacientu ligoninėje? Ir kaip visuomenė reaguoja į seselės situaciją, seselės darbą, nes visuomenę reprezentuoja pacientai? Kiekvieną dieną, kurią jos praleidžia ne ligoninėje, o universitete, yra pateikiamas tokio pobūdžio klausimas. Taigi slaugos samprata visuomenėje – tai viena problema. Ir tą dieną universitete studentams buvo sudarytas laisvas grafikas, grupė galėjo eiti į tokius užsiėmimus, į kokius norėjo. Vienintelis dalykas, ko buvo reikalaujama, tai ataskaita, kaip jie tą dieną praleido. Ir netgi nebuvo jokio formalaus vertinimo.

Pavyzdžiui, viena grupė rinko įvairius kritinio pobūdžio straipsnius apie ligoninių darbą, kurie buvo spausdinami vietinėje spaudoje. Juos aptardavo ir suformuluodavo atsakymus. Kiekvienoje grupėje buvo vertintojas iš studentų tarpo, taigi formalaus vertinimo nebuvo. Tai yra tipiškas britiškas pavyzdys, kaip naudojamas PPM.

KLAUSIMAS: Kas vertina studentų rašomas ataskaitas?

T.KOZMA: Šitame pavyzdyje akcentuojama, kad nebuvo jokio formalaus vertinimo. Jie rašė scenarijus, dienoraščius, semestro pabaigoje šie dienoraščiai būdavo surenkami ir atiduodami fakulteto bibliotekai. Pažymiai nerašomi, o dienoraščiai prieinami visiems.

KLAUSIMAS: Mes aukštojo mokslo institucijose turime rašyti balus. Aš paprastai organizuoju grupių darbą ir negaliu būti kiekvienoje grupėje, nes neturiu pagalbininkų, todėl labai sunku įvertinti kiekvieno indėlį. Egzaminų rengimas – tai jau kitas klausimas. Norėčiau paklausti, kaip suderinti skirtingas sistemas, kai, pvz., turime rašyti balus ir pažymius.

T.KOZMA: Noriu sugrįžti prie savo pradinių abejonių. Pradėjau abejoti mūsų formalia situacija. Vėliau pakalbėsime, kaip aukštasis mokslas plėtojamas mūsų pasaulio dalyje. Taigi jūsų klausimą šiek tiek atidėsime. Man atrodo, kad reikia pradėti nuo pozityvių pavyzdžių, kuriuos analizuodami bandytume išsiaiškinti, kaip galima veiksmingai panaudoti šitą modelį.

KLAUSIMAS: Kaip apskritai tą dieną universitete organizuojamas darbas? Ar tai reikštų, kad visus semestrus iš eilės programoje yra tokių fundamentalių dalykų kaip psichologija, farmakologija, chirurgija, nes vienos grupės vienam studentui vieną semestrą šito reikia, kitam kitą semestrą?

T.KOZMA: Atvirai pasakius, aš ir nežinau. Šitame pavyzdyje tai nedetalizuojama. Analizuojant šią atvejį, man kyla klausimas, kad jų fundamentalios disciplinos tiesiog nėra čia išvardytos. Čia kalbama tik apie praktiką. Tad aš konkrečiai negaliu pasakyti. Mes galime tik numanyti.

KLAUSIMAS: Koks jų grupių dydis, kai jie turi parengti rašto darbus?

T.KOZMA: Nuo 4 iki 6 narių.

KLAUSIMAS: Kokios pagalbos jiems reikia?

T.KOZMA: Vėlgi šitame pavyzdyje tai nedetalizuojama. Knygoje aprašytas kitas pavyzdys: būsimoji medicinos sesuo panoro nutraukti studijas, nes kai jie rinko straipsnius iš laikraščių, kai kurie buvo tokie kritiški, kad ji nusprendė nebetęsti mokslų. Antra vertus, ir autorė ne kartą savo knygoje mini studentų pasipriešinimą.

Antras knygoje aprašytas atvejis yra iš inžinerinio dizaino srities. Kaip jau sakiau, Didžiojoje Britanijoje nėra skirtumo tarp aukštojo mokslo įstaigų, bet faktai, taip pat ir mano dukters pavyzdys, apie kurį jums kalbėjau, liudija, kad egzistuoja nerašytos taisyklės. Esminis dalykas yra tas, kur jūs siunčiate savo vaikus studijuoti. Man, kaip vengrui, geriausia siųsti savo vaiką studijuoti į Budapeštą. Jei turėčiau sūnų, kuris norėtų studijuoti kompiuterių mokslą, greičiausiai rekomenduočiau Budapešto technikos universitetą. Jei jūs nusiųstumėte savo vaiką studijuoti kompiuterių mokslų į Kembridžo universitetą, rezultatas būtų labai liūdnas. Todėl, kad buvę politechnikos institutai, dabar tapę universitetais, tokius specialistus rengia kur kas geriau negu Oksfordas ar Kembridžas. Vienas žmogus mokėsi nežinomame universitete nežymioje vietovėje, bet jo išsilavinimas buvo toks puikus, kad jis iškart gavo darbą netoli Londono. Tai tiek galima pasakyti apie buvusius politechnikos institutus.

Antras pramoninio inžinerinio dizaino pavyzdys yra susijęs su politechnikos institutais. Ankstesnė jų programa buvo sudaryta iš teorinės ir praktinės dalių. Jie reorganizavo programą tokiu būdu: pirmaisiais metais – bendros studijos, daugiausia paskaitos, antraisiais ir ketvirtaisiais – PPM, o trečiaisiais – praktika darbo vietose. Tai yra vadinamoji sumuštinio struktūra. Šiame kurse studijavo 20 vaikinių, daugiausia britų. Jie dirbo mažose grupėse, kurios buvo paliktos dirbti savarankiškai – neturėjo personalo, dėstytojų, bet, be abejojimo, personalas visada būdavo šalia. Šie dveji metai buvo suskirstyti trijų keturių savaitių ciklais, kurių kiekvienas buvo skirtas tam tikro konkretaus objekto dizainui, pavyzdžiui, automobilio dizainui, namo interjero dizainui. Kai viena grupė savo projektą pabaigia, grupės susikeičia vietomis. Taigi visos grupės turėjo galimybę dirbti su tais pačiais dizaino objektais. Pati dizaino problema buvo suformuluota, bet priemonės, metodai – neriboti. Pvz., jiems užduodama sukurti naują automobilio dizainą, bet ką konkrečiai turi padaryti, kokios formos bus šitas objektas, nenurodoma.

Kiekvieno ciklo pradžioje jiems buvo perskaitomas trumpas įvadas apie problemą. O ciklo pabaigoje vėl paliekama laiko paskaitoms. Šiuo atveju, be abejo, vertinamos žinios. Studentai turėjo pateikti produktą – ir aprašytą, ir pavaizduotą. Kiekvieno ciklo pabaigoje jie turėjo apginti savo projektą, kitaip sakant, įsiūlyti būsimiems klientams, ir įvertinti savo darbą. Taip pat buvo kviečiama kita grupė, kad įvertintų iš šalies. Tai vienas iš kokybės užtikrinimo garantų. Kaip žinote, bent jau pramonės srityje egzistuoja kokybės užtikrinimo sistema, ten rūpinamasi ir vidiniu, ir išoriniu įvertinimu. Taigi aprašymas, pristatymas, savęs įvertinimas – tai ir buvo kriterijai, kuriais vertino dėstytojas.

Tai tiek apie būsimuosius inžinerijos dizainerius. Kalbėdami apie studijas, kurios susijusios su pramoniniais gaminiais, be abejo, matome, kad čia problema, o tiksliau – užduotis, tampa specializuota. Tai viena, o kita – vertinimas, kaip jau sakiau, pakankamai rimtas.

KLAUSIMAS: Kaip vyko darbas grupėse, kaip buvo dirbama individualiai?

T.KOZMA: Nebuvo individualaus darbo. Buvo atveju, kai derintas individualus ir grupinis darbas. Kitaip sakant, buvo vertinama produkcija, o ne individas.

Dabar norėčiau pristatyti trečią situaciją. Tai PPM socialinio darbo srityje. Jūs žinote, kad socialinių darbuotojų rengimas, ne taip kaip mokytojų, universitetuose turi nevienodą statusą. Pvz., Vengrijoje socialiniai darbuotojai gauna ne universitetinį, o koledžo išsilavinimą. Jei norite studijuoti toliau, jūs įgysite jau kitą specializaciją – socialinio darbo organizavimo ar socialinės politikos. Britanijoje situacija dar sudėtingesnė. Socialinio darbo programa trunka dvejus metus ir baigus negaunama universiteto laipsnio, o suteikiama tik licencija. Jie vadina tai diplomu.

Man teko susidurti su dar keblesniu atveju, kai socialiniai darbuotojai mokosi dvejus metus labai gerbiamame tradiciniame universitete, o tai reiškia, kad jie yra pačioje šito universiteto studijų periferijoje, ties riba. Jiems parengta dvejų metų programa, sudaryta iš penkių ciklų. Šeštasis ciklas skirtas disertacijai rašyti. Per pirmą, trečią ir penktą ciklus jie mokydavosi pačiame universitete, o antras ir ketvirtas buvo skirti praktikai. Šeštasis ciklas – individualus darbas. Čia taip pat buvo sudarytos grupės. Studentams buvo skaitomas paskaitos apie problemų sprendimo būdus, bet nebuvo skaitomos pagrindinės paskaitos. Įvadiname kurse jiems buvo rodomas videofilmas apie tai, kas yra PPM, ir buvo detalai išaiškinama, kokių rezultatų jie turės pasiekti. Tai truko 10 savaičių. Kas dvi savaitės studentai gaudavo po naują užduotį. Tos užduotys buvo ne problemos, bet situacijos scenarijai. Ir studentai turėjo patys problemas apibrėžti. Visos grupės gaudavo tuos pačius scenarijus, bet keldavo skirtingas problemas. Ir tuomet būdavo pradėdama rinkti informacija. Buvo bandoma surinkti kuo daugiau informacijos apie tai, kas jų manymu, yra problema. Vertinimas buvo ne tik grupinis, bet ir individualus, t. y. po pirmo, trečio ir penkto ciklo reikėdavo laikyti testą. Taigi kiekvienas studentas buvo vertinamas dvejopai – buvo atsižvelgiama į jo individualias ir grupines pastangas. Iš pradžių kiekvieno ciklo pradžioje buvo skaitomas įvadas apie tai, kokių įgūdžių jiems reikės, nes individualaus vertinimo testai

buvo susiję su tais įgūdžiais. O galutinis vertinimas priklausė nuo disertacijos ir jos pristatymo. Ir čia kaip tik buvo derinamas asmenybės formavimas ir tam tikro produkto sukūrimas. Šitos savaitės daugiausia buvo orientuotos į asmenybės formavimą, bet reikėjo pateikti ir galutinį produktą – tai yra išlaikyti egzaminą. Tai pavyzdys, kaip šie du dalykai yra derinami.

Kaip matome, yra įvairių PPM formų. Tai nėra kokia nors geriausia forma, sprendimų yra įvairių. Vienas sprendimas gali būti koncentruotas į asmenybės ugdymą, kitas – visai kitur. Kadangi sprendimas nėra vienintelis, tai suteikia mums pasirinkimo laisvę, įvairovę, kaip savo darbą geriau organizuoti. Vėliau praktiškai panagrinėsime, kaip reikia dirbti remiantis šiomis idėjomis.

Mes jau aptarėme kai kuriuos Anglijos pavyzdžius, nors tą situaciją nupasakoti gana sudėtinga. Prisiminęs jūsų klausimus ir savo atsakymus, pamaniau, kad jūsų situacija man primena diskusiją su dukra. Aš esu tėvas, bet drauge ir universiteto profesorius. Be abejo, man visada norisi dukrai patarti. Tai išplaukia iš mano praktinės patirties, bet tie patarimai nebūtinai yra tinkami daugeliu atvejų.

Mūsų kolegė, kuri jau dirba PPM metodais, sutiko pasidalyti savo patirtimi. Taigi galime pakalbėti apie pavyzdžius, kurie paremti ne Britanijos, bet Lietuvos kontekstu.

SEMINARO DALYVĖ: Teorinių PPM pagrindų niekada neturėjau. Kelerius metus mokiausi Stokholme, Švedijoje. Ir visas mokymas buvo pagrįstas problemomis. Stebėjau, kaip moko mane, nes žinojau, kad grįžus man irgi reikės dėstyti. Mano kontekstas yra specifinis, nes aš KTU Panevėžio filiale būsimiems vadybininkams, administratoriams, verslininkams dėstau aplinkosaugą.

PPM nėra koks nors metodas. Daugelis įsivaizduoja, kad tai yra metodika, kurią pritaikai, ir viskas. Tačiau iš tiesų tai yra daugiau koncepcija, kryptis. Aš gavau dėstyti ekologijos technologijos aplinkosaugą ir turėjau pati susiplanuoti kursą, suformuluoti jo tikslus, kaip aš jį dėstysiu. Man buvo leista nuspręsti, kiek turėsiu pratybų, kiek paskaitų, kadangi aplinkosauga – labai platus dalykas, apimantis ir sociologijos, ir ekonomikos, ir ekologijos aspektus. Tai paranki sritis šiam metodui taikyti. Nusprendžiau kiekvieną savaitę (iš viso dėščiau 8 grupėms) turėti vienas pratybas ir vieną paskaitą. Nusibrėžiau tam tikrus tikslus, ką noriu išdėstyti šiame kurse, susidariau planą ir nusprendžiau pabandyti taikyti PPM Lietuvos sąlygomis.

Kaip minėjau, PPM, remdamasi asmenine patirtimi, laikau tam tikra kryptimi, todėl ieškojau kitų metodų, kurie man galėtų padėti PPM priartinti prie Lietuvos sąlygų. Kadangi tai kryptis, naudoju kitus metodus, kad galėčiau prieš padėdama kursą studentams išaiškinti, kas tai yra. Naudojau tokias metodikas kaip problemos medžio sudarymas, loginės schemos analizė. Kadangi PPM buvo mano kryptis, ieškojau tokių metodikų, kurios padėtų tą kryptį pritaikyti.

Pirmas mano šio kurso tikslas yra išdėstyti studentams sąvoką, kas tai yra aplinka. Todėl per pirmas pratybas studentai pasidalina grupėmis. Šitas metodikas aš jiems išaiškinu pradžioje. Vieni jau žino, kas tai yra darbas grupėse, kas tai yra kritinis skaitymas, mąstymas, aš jiems nepradedu aiškinti, kas yra aplinka, kaip skirtingi autoriai supranta aplinką. Kiekvienai grupei įduodu plastmasinį maišelį su įvairiais daiktais ir prašau paaiškinti, kaip jie šiuo konkrečiu atveju supranta, kas yra aplinka, kas yra natūrali, kas nenatūrali aplinka. Po to teorinėje dalyje studentams skiriamas laiko tarpas nueiti į biblioteką, pasinaudoti internetu. Ir tuomet teorinėje dalyje pristatome rezultatus, kaip jie suprato aplinką, diskutuojame, viena grupė vertina kitos grupės darbą. Aš pateikiu autorių apibrėžimus ir tuo baigiame. Per egzaminą aš jų neklausiu, kas yra aplinka, nereikalauju tam tikro apibrėžimo. Man svarbu kad jie, kaip verslininkai, suprastų, kokios yra aplinkos dimensijos.

Pateikiu labai smulkų pavyzdį, kaip galima tą patį dalyką įvairiai išdėstyti. Žinoma, galima paskaityti iš lapų ar knygos, kas tai yra aplinka, bet tą plastikinį maišelį jie ilgai prisimins. Kadangi grupių nemažai, o šį metodą dar tik pradū taikyti, vienai grupei skaitau teoriją, vedu pratybas, paprastai ir aiškiai išdėstydamas apibrėžimus, kitai grupei padedu plastikinius maišelius ir vėliau, kai jie laiko egzaminus, matau, kaip yra išmokę tai, ką jiems dėščiau.

Mano darbo organizavimas – pratybos ir teorija kiekvieną savaitę. Dažnai einame tiesiog prie problemų ir jų formulavimo, pvz., turiu išdėstyti, kad sprendžiant aplinkos apsaugos problemas Panevėžyje dalyvauja daug suinteresuotų grupių – meras, savivaldybė, žalieji, gyventojai, universitetai. Aš to nenoriu aiškinti ilgai pasakodama teoriškai, tačiau galiu duoti ir kitą pavyzdį. Vienų pratybų tikslas – išaiškinti, kiek daug grupių dalyvauja sprendžiant aplinkosaugos problemas. Ir aišku tokių problemų yra įvairių. Kiekviena grupė, sprendžiamas tas problemas, turi savų interesų. Aš naudoju probleminės analizės metodą, tai yra pateikiu realaus atvejo kontekstą. Panevėžyje yra valstybinė autobusų kompanija, įvyksta nemažai avarių, žūsta keleiviai, keliai blogi, vairuotojai nesilaiko eismo taisyklių. Kiekviena grupė išrenka daugybę problemų, kurias mato šiame kontekste. Problemos medžio sudarymas yra tam tikra metodika, kuri man padeda įgyvendinti PPM. Šnekant konkrečiau, kai turime daug problemų, jas reikia apibrėžti tam tikrais rėmais, nes niekad nespėndžiamos visos problemos. Todėl studentų ant popieriaus lapo surašytas problemas aš vėliau sukarparu ir prašau jų nustatyti vieną pagrindinę. Vėliau tas sukarpytas problemas studentai turi sudėti į šią schemą: atrasti pagrindinę problemą ir iškelti ją į medžio viršų, o tos, kurios yra apačioje, tai priežastys, kodėl ši problema atsirado. Mes visuomet spėndžiame problemos priežastis, pasekmės tuomet savaime išnyksta. Jeigu Panevėžyje dažnos avarijos, galbūt vairuotojai nesilaiko taisyklių, bloga eismo būklė. O pasekmės yra tai, kad žmonės vėluoja į darbą, prarandamas pasitikėjimas kompanija ir t. t. Jie šitą medį turi sudėlioti iš padrikų problemų. Tada aš aiškinu, kad kiekvienai iš priežasčių tenka suinteresuota grupė. Jei kelių būklė Panevėžyje yra prasta, tai kelininkai yra šitos problemos suinteresuota grupė. Naudodama šią konkrečią metodiką, aiškinu toliau, kad jeigu kiekviena iš suinteresuotų grupių išspręstų savo problemą,

kelininkai – savo, aplinkosaugininkai – savo, policininkai – savo, vairuotojų mokyklos – savo, priartėtume prie problemos sprendimo.

Išdėsčiusi tai per pratybas, tikiuosi, kad studentai bus supratę, jog kiekviena problema yra didelė, visuomet reikia rasti pagrindinę, ją dar susmulkinti ir žiūrėti, ką tu pats gali padaryti, nes niekas negali išspręsti visos problemos. Per teorinę dalį patikriname, kaip jie dirbo, kaip atrado pagrindinę problemą, ir gilinamės į konkrečią suinteresuotos grupės situaciją Lietuvoje. Vėliau diskutuojame apie tas problemas remdamiesi kokia nors teorija. Bandau įtvirtinti tai, ką jie išmoko dirbdami čia. Kitą kartą jau duodu jiems straipsnių tam tikra tema. Tai būna kokie šeši straipsniai – moksliniai, iš laikraščių, jie skaito juos ir jau patys ieško problemų, suinteresuotų pusių, mąsto, kaip patys gali prisidėti prie problemos sprendimo. Studentai gali naudotis savais būdais arba ta metodika, kurią aš jiems pasiūliau. Jeigu studentams būčiau davusi tuos straipsnius neaiškinusi, kad yra tam tikra metodika, jiems būtų buvę sunku suvokti, ko iš jų norima. Ir taip kiekvieną savaitę. Žinau tikslus, žinau, ką noriu išdėstyti analizuodama problemą, žinau, koks metodas padės man tai įgyvendinti, o gal išvis neįgyvendinsiu, kaip kad buvo plastikinio maišelio atveju. Tai yra kryptis, o aš pati turiu rasti ir domėtis, kaip ją įgyvendinti. Tvarkaraštis buvo pritaikytas mano metodui – kitaip nesutikau dėstyti. Aš atvažiuoju į Panevėžį kartą per savaitę. Ir turiu 8 grupes. Paskaitos išdėstytos taip, kad, pvz., viena grupė pirma turi pratybas, po to teoriją, bet tai nesvarbu.

Taip dirbančiam dėstytojui reikia ruoštis 6 kartus daugiau nei taikančiam įprastą metodą.

KLAUSIMAS: Jei teisingai supratau, jūs skirtingoms grupėms taikote šiek tiek skirtingus metodus?

SEMINARO DALYVĖ: Tose grupėse, kurioms skaitau iš lapų, kai jie sėdi ir užsirašinėja, negaliu matyti, ar jie supranta. Tiesiog vyksta įprasta paskaita, kaip man buvo dėstoma VDU ar KTU. Aišku, norint taikyti PPM metodą, reikia verstis per galvą, be to, tai ir atima labai daug jėgų...

KLAUSIMAS: Ar tai yra jūsų doktorantūros darbas?

SEMINARO DALYVĖ: Mano doktorantūros darbas visai kitas.

KLAUSIMAS: Tada kitas klausimas – ar iš viso psichologiškai galima pajusti, kad tai yra veiksmingiau nei tradiciniai metodai?

SEMINARO DALYVĖ: Tyrimai atlikti. Aš dabar dėstau kaip doktorantė. Ateityje, jei norėsiu įgyti laipsnį, turėsiu dėstyti, tačiau jau būsiu pabandžiusi tuos įvairius metodus. Labai daug įdomių dalykų dar nesu apibendrinusi, nes daug laiko reikia ruoštis tokiam darbui, tiesiog nėra laiko įvertinti iš šalies. Tik studentai labai stebisi, kodėl kai kurioms problemoms nėra vieno sprendimo. Jie padaro tuos darbus ir laukia, kas gi pasakys teisingą sprendimą. Jie vis dar įsivaizduoja pagal seną mokymo tvarką, kad kaip dėstytojas pasako – taip ir turi būti. Pats procesas yra darbas grupėse. Jeigu nereiktų vertinti kiekvieno individualiai, darbas grupėse būtų kaip metodas – kuo įdomesnė grupė, tuo įdomesni rezultatai. Dvejetukininkas, pirmūnas – kuo įvairiau, tuo geriau. Man asmeniškai indėlio nereikia vertinti. Pati grupė

sukuria produktą. Aš visada bandau baigti matydama rezultatus. Rezultatai priklauso nuo to, kokia užduotis. Aš jums pateikiau du pavyzdžius, kaip išaiškinu, kas yra aplinka, ir kaip sprendžiamos suinteresuotų grupių problemos. Be abejo, aš kaskart pateikiu ir ką nors naujo. Jei noriu išdėstyti, kaip sudaromi aplinkosaugos projekto tikslai, tai jų dienos darbas baigiasi tikslų medžio sudarymu ar panašiai. Kiekvieno užsiėmimo pabaigoje jie man pateikia kokį nors rezultatą.

Dar norėčiau paklausti profesoriaus. Man Švedijoje vieną kursą dėstytoja dėstė įprasta tvarka, bet kai atėjom laikyti egzamino, paaiškėjo, kad jis buvo pagrįstas PPM. Mes niekada tokio metodo nebuvo girdėję. Ir pusė grupės neišlaikė vien dėl to, kad nežinojo tos metodikos. Todėl ir dabar pati dirbdama spėju, kad PP egzamino metu ta grupė, kuriai paskaitas skaičiau iš lapo, išlaikys blogai, o ta, kurią mokiau PPM metodais, atsakys gerai, nes kiekviena paskaita jiems turėjo įtakos, jie patys darė tam tikrus darbus, jei ne patys – tai žiūrėjo, kaip draugas daro. Tai darbo grupėje ypatumai – vienas dirba, kitas sėdi, o aš jiems aiškinu, kas tai yra darbas grupėje, kokios stadijos, duodu pagrindus.

T.KOZMA: Aš manau, tai yra vienas iš PPM pavyzdžių, ačiū.

Norėčiau atsakyti į klausimą. Koks mūsų darbo santykis su vertinimu? Gali kilti klausimas: jei vertinimas kelia problemų, tai kam tada naudoti PPM? Tačiau aš klausčiau kitaip – jei reikalaujame, kad studentai semestro pabaigoje turi išlaikyti žodinį egzaminą iš 15 punktų, tai pats veiksmingiausias būdas iš pradžių tuos punktus jiems išdėstyti, pateikti teisingus atsakymus ir paprašyti įsiminti. Taigi, sakyčiau, taip – jei mes keičiame savo, kaip dėstytojų, darbo pobūdį, tai kitas žingsnis – pakeisti vertinimo sampratą. Man atrodo, tai yra strateginis klausimas – ar mes, esami ir būsimi dėstytojai, galime kontroliuoti tai, ką darome, valdyti šiuos procesus, ar negalime? Ir iš istorijos mes žinome, kad naujos reformos, idėjos, kurios ateina į švietimą, yra susijusios su vertinimu. Ir vėl kyla klausimas: kad PPM būtų veiksmingas, turime reformuoti ir aukštojo mokslo sistemą. Vengrijoje mes semestrą baigiame dvejopai. Pamokų galutinis rezultatas yra pažymys, o praktiniai darbai baigiami įskaita. Šiuo atveju bent praktinę pusę galima organizuoti pagal PPM, kadangi ji baigiasi įskaita.

Noriu jūsų paklausti, kokie yra jūsų studentai, kokią turi patirtį, kokių jie specialybių?

VDU DĖSTYTOJA: Dieninis, bakalaurai. Gamtos mokslų. Dabar turiu vakarinį kursą, kur žmonės yra vyresni, ateina po darbo.

T.KOZMA: Kokio pobūdžio skirtumus pastebėjote jaunesnėje ir vyresnėje grupėje?

VDU DĖSTYTOJA: Kadangi pati esu gana jauna dėstytoja ir dalis mano studentų vyresni už mane, stengiuosi išvengti neklystančios dėstytojos įvaizdžio, aš juos tik kuruoju. Aš stengiuosi pateikti jiems tai, ką noriu, per juos pačius, o ne skaitydama iš popierių.

T.KOZMA: Kaip vadinasi jūsų kursas?

VDU DĖSTYTOJA: "Aplinka, visuomenė ir informacija".

T.KOZMA: Taigi šiuo atžvilgiu PPM mūsų sąlygomis, t. y. kvalifikacijos kėlimo neatsitraukiant nuo darbo sąlygomis, yra net vertingesnis.

Kažkas iš jūsų klausė, kaip su tais pagrindiniais filosofijos, psichologijos kursais, jeigu reikia taikyti PPM metodą. Mano atsakymas būtų toks: jei jums reikia išdėstyti sociologijos įvada, tai jūs jį ir išdėstote, nesiimdami PPM metodo, o tiesiog pradėdami negrinėti temą. Antroji atsakymo dalis: yra tam tikrų aukštojo mokslo etapų, pavyzdžiui, kai žemesnių kursų studentams reikia suteikti tam tikrą žinių pagrindą. Tuomet irgi apsieiname be PPM.

Neseniai varčiau tokį administravimo ir vadybos vadovėlių ir svarsčiau, ar tą medžiagą, kuri pateikta knygoje, galėčiau pritaikyti savo skaitomiems kursams. Supratau, kad ne: vienas iš autorių yra kanadietis, kitas – australas, o administravimo sistemos ten labai skiriasi nuo mūsų. Aš ne tik negalėčiau, aš netgi neturėčiau to daryti. Nes studentams pirmakursiams reikia pateikti pagrindus, ir jeigu sujauksim šiuos dalykus, tai jiems tai taps problema. Kvalifikaciją tobulinantiems asmenims mes jau neturėtume dėstyti pagrindų. Būsimiems švietimo administratoriams turėtume dėstyti specialųjį kursą. Ir, be abejo, tiems, kurie jau turi pagrindus ir nori dabar tapti mokyklų vadovais, nebeturėtume skaityti sociologijos įvado.

Norėčiau paklausti, kiek pas jus trunka vienas semestras?

VDU DĖSTYTOJA: 16 savaitių.

T.KOZMA: Jeigu aš esu studentas, lankau semestrą, klausau 5 skirtingus kursus. Kiek jiems skiriama valandų per savaitę?

VDU DĖSTYTOJA: Apie 20 valandų. Tai baigiamasis kursas, labiau apibendrinantis.

T.KOZMA: Studentų darbo organizavimo būdai yra įvairūs ir nebūtinai reikia tų 5 kursų per semestrą ir 20 valandų. Štai semestras. Čia pradžia, čia pabaiga. Ir turime 5 kursus. Kiekvienam kursui reikia, tarkim, 4 savaitinių valandų. Galime sudaryti ciklus. Kai dirbau Olandijoje, mes kaip tik turėjome tokius ciklus. Jei būtų 15 savaitių, tai, tarkim, tada 3 savaitės būtų skirtos 1 ciklui. Taigi vienam dalykui skiriamas 3 savaitių ciklas.

Olandijoje taip daroma. Jie ten rašo darbus, ir kai pradeda kitą ciklą, nebūtinai turi būti atsiskaitę už praeitus darbus. Jeigu mes galėtume organizuoti darbą šitaip, be abejo, tada lengviau įveiktume tą problemą, bet klausimas, ar galime tai padaryti. Ir vėl čia aukštojo mokslo administravimo sritis. Vertinimas ir laiko valdymas – tai universiteto administracijos rūpestis.

Supažindindama su savo darbu, jūs sakėte, kad, be abejo, tai reikalauja iš dėstytojo kur kas daugiau darbo. Ką turėjote omenyje?

VDU DĖSTYTOJA: Skaitydamas paskaitą, perskaitai, ką nori perskaityti, kartais studentas nusirašo... Todėl ir abejoju, ar pakankamai gerai parengiu sprendimą.

T.KOZMA: Ar čia jūsų asmeninis sprendimas? Kodėl nusprendėte dirbti būtent taip?

VDU DĖSTYTOJA: Aš pati mokiausi tokiu būdu ir man patiko. Po kiek laiko supratau, kad šis metodas yra pagrįstas logika, nereikalaujantis daug atsiminti. Kai sprendi problemą, neprisimeni atsakymų, bet žinai būdą, kaip juos rasti.

T.KOZMA: Ar manot, kad vyresnės kartos profesoriai galėtų pakeisti savo dėstymo stilių? Tai laisvas pasirinkimas. Ar tai naudinga, priklausys nuo tos padėties, kurią jūs užimate universitete.

VDU DĖSTYTOJA: Aš manau, kad reikia visko. Jei nebūčiau išbandžiusi tos sustabarėjusios mokymosi technikos, prie kurios sėdėjau valandų valandas... Švedijoje teorijos mokymasis man padėjo daug daugiau nei tam švedui, kuris tik tokiu būdu ir tesimokė.

T.KOZMA: Tai labai geras atsakymas, kuris verčia mane pagalvoti apie du dalykus. Viena vertus, atsakymas būtų toks: taip, mes esame verčiami taikyti tokį metodą dėl to, kad negalime atsilikti nuo mus supančio pasaulio. Esame priversti dirbti su studentais taip, kaip su jais dirbama kituose pasaulio universitetuose. Šiuo atžvilgiu tai yra privalumas, tai nėra vien mados dalykas. Bet yra ir kita medalio pusė.

Grįžkime prie jūsų lūkesčių. Mes kalbėjome apie dėstytojus. Jūs norėtumėte pakalbėti apie metodus, patirtį, eksperimentus. Bet dažniausiai nekeliamas klausimas: o man, dėstytojui, kokia iš to nauda? Literatūroje nekeliamas klausimas, kodėl dėstytojas nuo to turi būti laimingesnis, jeigu dirba daugiau nei įprasta. Aišku, kad jums reikia daug daugiau ruoštis, jei turite 10 val. kursą per savaitę. Manau, kad turime kelti šį klausimą. Ir vienas iš atsakymų būtų toks: jei matau, kad studentai labiau įsitraukia, tai yra gerai, bet jei tenka su jais kovoti, nes jie priešinasi... Kodėl dėstytojas turi būti laimingesnis, kokia jam iš to nauda? Mes nepagalvojame, kokia nauda yra iš to profesoriui, kodėl profesoriui patinka paskaitos. Aš dabar dažnai pasvarstau, kodėl tie profesoriai, kurie monotoniškai, nuobodžiai dėsto – kodėl jie taip daro? Ir randu daug atsakymų – nes tai, kaip mes skaitome paskaitas, formuoja ir mūsų mąstymą.

Bet kokių atveju mes, dėstytojai, daugiausia orientuojamės į metodus, ieškom naujų, taip pat bandome išsiaiškinti, kokia studentų reakcija. Norėčiau suformuluoti klausimą – kodėl dėstytojai norėtų arba nenorėtų keisti savo dėstymo metodo? PPM yra labai geras būdas, jeigu mums nusibodo tas kasdienis tradicinis paskaitų skaitymas. Bet, be abejo, jei kas per prievartą verstu tai daryti, tai sulauktų natūralios priešingos reakcijos.

Ačiū už jūsų prisistatymą. Daug naujo iš jūsų sužinojau.

Norėčiau pakalbėti apie tai, ką reiškia problemomis pagrįstas mokymas ir problemomis pagrįstas mokymasis, ir pasiūlyti jums tam tikrus rėmus. Klausydami atvejų arba pavyzdžių, supratome, kad pats tokio kurso organizavimas nėra itin sudėtinga problema. Didesni rūpesčiai prasideda, kada imame galvoti apie reikalavimus, tvarkaraštį, išteklius. Kitaip sakant, ne pati technologija, bet sąlygos kelia problemų. Taigi dar kartą prisiminkime, kokiomis sąlygomis mes dirbame. Ir tai bus mūsų šios valandos tema.

Vienas iš autorių, berods Olford, yra išskyręs tris fazes, su kuriomis susiduriame, kai mums reikia ką nors išmokti. Ir man tai iš tikrųjų labai patinka, nes būtent taip ir įsivaizduoju naujų dalykų įsisąmoninimą. Pirmoji reakcija – kad tai visiškai nesąmonė, antroji – tai nieko naujo, mes tai jau žinome, ir tik trečiojoje fazėje pradėdame skirti konkrečius naujus elementus iš to, ką jau žinome. Analizuodami savo temą, mes pradėjome nuo antrosios fazės ir pirmoji reakcija buvo tokia, kad mums čia nieko nauja nėra. Vėliau pradėdam suprastai, kad daugelį sąlygų tenka keisti, koreguoti, pamažu formuojasi nauja aukštojo mokslo samprata.

Norėčiau pasiūlyti tokią schemą: kalbant apie PPM mums reikia išskirti bent tris veikiančius asmenis. Du iš jų čia yra paminėti – studentas ir dėstytojas, bet yra ir trečias veikėjas, tiksliau – grupė. Tai – administracija, vadybininkas. Be abejo, studentai kaip nors išsisuks, išgyvens, galų gale tai yra mūsų veiklos objektas. Aš retkarčiais vartoju skirtingus terminus – problemomis pagrįstas mokymas ir problemomis pagrįstas mokymasis. Ne visada yra aišku, ar mes tai sakydami turime omeny dėstytojus ar studentus. Būtent tas mūsų kolegės prisistatymas parodė šitos situacijos neapibrėžtumą. Kolegė sakė, kad ji nėra etatinė fakulteto darbuotoja ir neturi to autoriteto, kuriuo didžiuojasi ilgiau dirbantys dėstytojai, todėl ji save laiko asistente. Ir todėl kalbėti apie PPM nėra visiškai tikslu ir teisinga, nes tai nėra mokymasis, o greičiau mokymosi proceso skatinimas. Taigi dėmesio centre yra studentas, bet mes kalbėjome apie tokio dėstyto privalumus pačiam dėstytojui. Kokį vaidmenį atliktų dėstytojas, jei vadovautųsi tuo naujuoju požiūriu? Kalbėdamas aš vis grįžtu prie klausimo: o kur yra asistentai, kur yra dėstytojai, kur yra jų vieta? Jeigu studentai yra centre, tai kur yra dėstytojai?

Kada planuosite semestrą turėdami galvoje PPM principus, jūs pamatysite, kaip išleisite didžiąją proceso dalį iš savo rankų. O tai yra labai svarbu. Ką reikia turėti omenyje? Semestro pabaigoje nuolat kyla vertinimo, pažymių, rezultatų problema. Mums reikia daugiau patalpų, daugiau erdvės, nes vyksta darbas grupėse, reikia ir tokių priemonių kaip polietileniniai maišeliai. Bet svarbiausia yra laiko vadyba, kiek ir kokio laiko mes turime ir kaip jį suplanuojame. Ir jeigu mes pagalvosime šiek tiek į priekį, suprasime, kad atsiras žmogus, kuris pasakys ne. Tai gali būti katedros vedėjas, kas nors iš administracijos ar mokslo tarybos. Taigi institucijos administravimas čia vaidina didelį vaidmenį. Studentai, dėstytojai ir administratoriai kartu sukuria sąlygas, kuriose mes dirbam ir taikome PPM. Taigi iš pat pradžių turime suvokti, kad PPM nebus realus, jei neturėsime studentų, dėstytojų ir

administracijos. Sakyčiau, kad PPM vyksta esant štai šitom trim grupėm. Bet galime žvelgti ir dar toliau į priekį. Galime pagalvoti apie kitas sąlygas.

Vienas svarbus dalykas, kurį pranešėja paminėjo ir kuris labai aktualus mūsų diskusijoje, yra tas, kad PPM daugiausia tinka kvalifikacijai tobulinti. Turiu omenyje studentus, kurie atlieka praktiką, praktinius darbus ir grįžta į auditoriją. Prisiminkime britų atvejus: tris semestrus trunkančios slaugos studijos parengtos taip, kad medicinos seserys dirba ligoninėje ir retkarčiais grįžta į universitetą. Pramoninio dizaino studentai irgi mokosi panašiai – tarp dviejų semestrų jie siunčiami dirbti į konkrečias įmones. Socialiniai darbuotojai, kurie turėjo penkis ciklus, tris ciklus praleisdavo universitete ir du ciklai būdavo praktikos darbų. Tai reiškia, kad PPM ir mokymas geriausias tada, kai jis derinamas su darbo praktika arba susiduria su realiomis gyvenimo situacijomis. Tad jeigu pirmakursiai studentai studijuoja psichologijos, sociologijos ar teisės pagrindus, tai vargu ar galime organizuoti mokymą pagal šį principą. Šiuo atveju labai svarbu studentų amžius ir jų patirtis.

Kita vertus, kaip matėte, labai svarbu turėti aiškų supratimą apie profesiją. Visi pavyzdžiai, apie kuriuos kalbėjome, buvo iš profesinio rengimo srities – seselės, socialiniai darbuotojai, pramonės dizaineriai. Arba aplinkos apsauga. Tai yra profesijos, kurios reikalauja realios praktikos. Taigi kai galvojame apie PPM, privalome turėti atmintyje, kad mums seksis, jei ta profesija, kurios mokome, yra užėmusi labai aiškia vietą mūsų gyvenime. Pavyzdžiui, yra kur kas lengviau taikyti PPM rengiant mokytojus, negu, tarkim, politinių mokslų atstovus. Arba, sakysim, kur kas lengviau organizuoti PPM tiems, kurie jau atlieka konkrečią funkciją negu, tarkim, būsimiems biologams. Taigi čia nepakanka vien studentų, dėstytojų ir administracijos, svarbų vaidmenį vaidina ir bendruomenė, kuri supa aukštąjį mokslą. Taigi tai yra aplinka, bendruomenė. PPM susieja aukštąjį mokslą su vietos poreikiais. Aš galiu sėkmingai organizuoti PPM, jei artimiausioje aplinkoje egzistuoja problemos. Tokiu atveju aukštojo mokslo įstaiga tikrai tarnauja vietos poreikiams. Aukštojo mokslo institucijos, tokios kaip Kembridžas ar Harvardas, yra pakankamai nutolusios nuo realių vietos aplinkos poreikių. Visi mūsų pateikti pavyzdžiai yra iš vietinių Anglijos universitetų arba tokių, kurie turi į vietos poreikius orientuotas programas.

Taigi kai galvosite apie savo kursą, pabandykite aiškiai įsivaizduoti, kokiai profesijai šitas kursas bus skirtas. Vėl prisiminkime pavyzdžius – mūsų kolegė siūlė problemų medį kaip metodą. Ir ta problema, kurią ji paminėjo kaip problemų medį, buvo tikrai vietinė problema. Todėl studentai ir galėjo suformuluoti, kokios yra šitos problemos šaknys, kokios problemos išdavos, arba lapija.

Kai norėsite perdaryti savo kursą, siūlyčiau pasirinkti vieną kursą, kuris artimas vietos darbo rinkos poreikiams. Bet čia egzistuoja ir kita problema, susijusi su studentais. Studentai susieja aukštojo mokslo įstaigą su visa švietimo sistema. Studentai nenukrenta iš dangaus, jie neateina iš kito pasaulio. Jie yra švietimo sistemos produktas. Tad jei jie yra išmokyti dirbti tam tikru būdu, tai kartais mums tenka daug paplušėti, kad galėtume ką nors pakeisti. Kalbant apie PPM, vertingiausias yra tos grupės, kurios yra išmokusios išėiti iš mokyklos, atitolti nuo jos ir vėl sugrįžti. Ir vėlgi mūsų patirtis rodo, kad PPM yra

ypač sėkmingas profesinio rengimo srityje. Profesinis mokymas netgi atrodytų sunkiai kaip nors kitaip ir organizuojamas, turi būti organizuotas taip, nes profesinio rengimo sistemoje pabuvę studentai jau žino, kaip apibrėžti problemas, kaip dirbti grupėje.

Mūsų kolegė paminėjo vieną aktualų dalyką, kuris galbūt yra ir pats svarbiausias – PPM nėra mados reikalas. Mes privalome jį naudoti, jeigu norime, kad mūsų studentai sėkmingai prisiderintų prie realaus gyvenimo situacijų. Arba galime tai pavadinti darbo rinka. Taigi jeigu norime suteikti savo studentams geras galimybes, anksčiau ar vėliau turime pradėti juos mokyti pagal šį metodą.

Norėčiau pateikti labai paprastą pavyzdį. Galime kalbėti ne vien tik apie inžinierius. Pasirinkime užsienio kalbos studentus. Mes mokomės užsienio kalbos dėl daugelio priežasčių, bet galbūt pagrindinė priežastis yra ta, kad užsienio kalba mums reikalinga tam, jog galėtume susigaudyti ir veikti kitose šalyse. Užsienio kalbų mokytojai jau daugelį dešimtmečių žino, ką tai reiškia įprastas kalbų mokymas. Vengrijoje mes jį taip formuluojam – žmogus daugelį metų mokėsi rusų kalbos, bet ir šiandien nesugeba paprašyti stiklinės vyno. Tai tradicinė situacija. Tradicinis klasikinis mokymas ir mokykloje, ir universitete, nepajėgiantis išeiti už šitų ribų. Be abejo, jeigu rengiate užsienio kalbų mokytojus, juos būtina supažindinti ir su atitinkama kultūra, bet jei rengiate būsimus technikus, kurie norėtų keliauti į Vokietiją ar į Skandinaviją dirbti, be abejo, jiems reikia sugebėti paprašyti stiklinės vyno. O to galima išmokyti tik per PPM. Taigi ta švietimo sistema, kuri stovi už mūsų nugaros, ir tie darbdaviai, ta darbo rinka, kurie laukia mūsų studentų, taip pat mus kreipia tam tikra kryptimi ir mus motyvuoja. Ne tik vietos aplinka, bet ir švietimo sistema, ir studentų laukianti ateitis irgi yra tam tikras sąlygų kontekstas.

Sakiau, kad PPM procese dalyvauja trys veikiančios grupės – dėstytojų, studentų ir administratorių. Dabar sakyčiau, kad PPM vyksta visur – prieš ateinant į aukštojo mokslo sistemą arba tik atėjus į ją, skirtinguose aukštojo mokslo segmentuose ir išeinant iš šios sistemos. Jums buvo pateiktas baigiamojo semestro pavyzdys. Šis semestras yra organizuotas turint omenyje, kad žmonės jau baigia kursą. Bet, kalbant apie medicinos seseris, reikia pasakyti, jog jos savo pirmąją patirtį įgijo irgi PPM būdu, dar prieš pirmą kartą atsidurdamos mokymo įstaigoje. Taigi prieš pradėdant formuoti savo kursą reikia apsispręsti, ar jis skirtas tiems studentams, kurie pradeda šitas studijas, ar tiems, kurie jau yra baigiamajame etape. Arba galbūt šitas kursas bus skirtas tiems, kurie grįžta į universitetą kvalifikacijos tobulinti. Tai yra tie rėmai, kuriuos turime turėti omenyje.

Dabar pagalvokime apie pasekmes, apie jūsų kursų įtaką – kas atsitiks, jei jūs savo kursą pertvarkysite tokiu būdu. Mes jau aptarėme tam tikrą patirtį. Kalbėjome apie dėstytojo ir studento vaidmens pasikeitimą. Pagalvokim apie tuos pasikeitimų tipus. Aš manau, kad jūs žinote daug dalykų, kurių aš nežinau. Šiuo atveju svarbu pabrėžti, kad skaitydamos literatūrą šia tema stebėdavausi, jog štai šito elemento literatūroje nėra. Tai yra susiję su organizacijų teorija. Tai, kas vyksta aukštajame moksle, jau 30–40 metų analizuojama organizacijų teorijos požiūriu.

Apibendrinamas gausią literatūrą šia tema, norėčiau išskirti du skirtingus požiūrius. Vienas požiūris susijęs su tam tikra fiksuota struktūra. Į organizacijas mes galime žvelgti iš formaliosios pusės. Tai yra vienas iš organizacijos analizavimo būdų, pats ankstyviausias istorijos požiūriu, atsiradęs dar pirmoje XX a. pusėje. Pramonės organizavimo teorijos jau buvo pasitelkiamos reorganizuojant, pertvarkant organizacijas. Pavyzdžiui, tokiu būdu Taylor reorganizavo pramonės darbą. Jis išskaidė fizinius darbininkų veiksmus į atskirus komponentus ir pabandė organizuoti darbą taip, kad kiekvienas darbininkas atliktų tik vieną veiksmą. Tai yra vienas pavyzdys, kad į organizaciją galima žiūrėti kaip į formalių operacijų visumą.

Organizacija – tai ne vien tik formali struktūra, toks buvo vienas iš svarbiausių atradimų 3–4-ame dešimtmetyje. Organizacija turi ir neformalią struktūrą. Ją galima traktuoti kaip gyvą. Žmonės, kurie dirba organizacijoje, kuria savo grupes. Socialiniai psichologai, tiriantys grupių dinamiką, pastebėjo, kad organizacijos funkcionuoja kaip gyvi organizmai. Ir galima įgyvendinti pokyčius motyvuojant grupes organizacijos viduje.

Tai yra skirtingi požiūriai į organizacijas. Ir abu jie yra priimtini. Organizacija turi savo struktūrą, tačiau tuo pat metu organizacija yra ir žmonių bendruomenė, ir tie žmonės jaučia skirtingą motyvaciją. Jie nusprendžia, kad ką nors darys arba nedarys. Ir todėl abu šie aspektai, kartu sujungti, duoda išsamų organizacijos vaizdą. Formalus požiūris leidžia mums suprasti, kodėl žmonija išgyveno ir išsivystė daugiau nei gyvūnų grupės. Darbo pasidalijimas – tai didysis žmonijos atradimas. Mes galime būti silpni arba stiprūs, protingi arba nelabai protingi, bet kiekvienas iš mūsų dirbančioje bendruomenėje užima tam tikrą fiksuotą padėtį. Mes galime pasidalyti darbu. Darbo pasidalijimas yra sėkmingas tada, kai jį galima aiškiai užfiksuoti. Tai svarbu yra ne tik pasidalyti darbą. Jei darbo pasidalijimas yra sėkmingas, turime jį fiksuoti, jis turi išlikti ir ateityje. Tai formalios organizacijos struktūra reiškia, kad tas pasidalijimas darbu buvo sėkmingas ir mes jį fiksuojam. O darbo funkcijų fiksavimas pasireiškia tuo, kad jei kas nors išeina iš darbo, tas darbas nesutrunka, jis tęsiasi. Universitetas yra formali organizacija, nes kai studentai ją palieka, organizacija neišnyksta ir funkcionuoja toliau. Kada profesoriai išeina, universitetas išlieka, gal tiesiog nedirba taip veiksmingai.

Kodėl taip yra? Organizaciją sudaro ne vien tik žmonės, čia svarbu ir užimamos pareigos. Pavyzdžiui, profesoriaus pareigos, studento pozicija, rektoriaus pareigos; bažnyčioje – kunigo pareigos, religinės bendruomenės užimamos pozicijos. Tai kalbame ne tik apie individus, tam tikros tradicijos nustato padėtį arba užimamas pareigas organizacijos viduje. Tai yra darbo pasidalijimo rezultatas. Kas sieja štai šitas užimamas pareigas? Ogi struktūra. Vienas iš įdomesnių žmonijos sukurtų dalykų yra struktūrų hierarchija. Pagal hierarchinę struktūrą organizuotas ir bažnyčios gyvenimas. Piramidės viršuje – vienas vadovas, o apačioje – didžioji dalis organizacijos narių. Be to, yra įvairių tarpinių lygių. Bet čia mes kalbame ne apie konkretų vadovą, bet apie užimamą padėtį. Jei miršta karalius, karalystė išlieka.

Taigi šita hierarchinė struktūra ir sudaro tą organizacijos vientisumą. Kas šias užimamas padėtis sieja tarpusavyje, kas yra tos virvės, kurios išlaiko organizaciją kaip visumą? Tai galių ir atsakomybės pasidalijimas. Tie, kurie yra arčiau piramidės viršūnės, turi daugiau galios, turi galią valdyti. Tie, kurie piramidės apačioje, turi mažiau galios. Kodėl jie neišeina, nepalieka piramidės? Dėl paprastos priežasties – jie turi mažiau galios, bet ir mažiau atsakomybės, jie neatsako už visus, tik už save. Tie, kurie viršuje, turi daugiau galios, bet ir daugiau atsakomybės. Jie atsako už visą organizaciją. Ir turi panaudoti savo galias visos organizacijos labui. Jei jie suardys hierarchinę struktūrą, tai kartu sugriaus ir savo poziciją. Taigi pusiausvyra tarp galios ir atsakomybės laiko šitą struktūrą kaip visumą. Organizacijų teoretikai sako, kad tai, ko gero, didžiausias žmonijos privalumas ir atradimas.

Be abejo, nesunku tą pritaikyti ir mąstant apie mokyklą. Kritikams nepatinka egzistuojanti formali švietimo sistema. Tie, kurie kritikuoja formalią švietimo sistemą, paprastai yra teisūs. Nes tokios organizacijos dažniausiai būna nuobodžios, neįdomios ir netgi žlugdo mūsų viltis. Bet mes, Rytų europiečiai, galbūt labiau nei kiti žinom, kaip yra svarbu išlaikyti mokyklas, kad jos išliktų, net ir patirdamos represijas iš visų pusių. Mūsų kultūros institucijos sugebėdavo padėti nacijai išlikti. Ir tai neatsitikdavo dėl kokių nors dangaus malonių. O todėl, kad turėjome stabilias formalias organizacijas, pavyzdžiui, bažnyčią arba mokyklą, aukštojo mokslo instituciją. Tiek galim pasakyti apie formalią struktūrą. Ir todėl kontinentinėje Europos dalyje, arba mūsų pasaulio dalyje, formali organizacinė struktūra yra netgi svarbesnė nei kitose pasaulio šalyse.

Galbūt todėl man ir kilo abejonių, kai pradėjome galvoti apie galimą mūsų formalių organizacijų pertvarkymą. Kas siūlo reorganizaciją, kas apie tai galvoja? Nes jei pradėdame mokyti kitaip, galutinis rezultatas būna tų formalių organizacijų pertvarkymas. Mes pertvarkysime jas pagal neformalių struktūrų dinamikos pavyzdį. PPM tai yra revizija, kuria pakeičiame, reformuojame formaliąsias struktūras. Kas yra grupės dinamika mokykloje? Pagal grupės dinamikos sampratą mokymas ir mokymasis yra vienas kitą papildantys dalykai. Imkim kaip pavyzdį studentų grupes, jos viena iš kitos prašo informacijos. Tai yra neformalus mokymosi būdas. Pietaudamas kavinėje šiandien mačiau, kaip šito universiteto studentų grupė sėdėjo drauge, vienas iš jų, matyt, buvo neseniai įsigijęs mobilųjį telefoną ir jie kartu tyrinėjo jo instrukciją. Tai yra tipiška buitinė situacija. Pagalvokime apie tai, kaip vyksta mokymo ir mokymosi situacija. Mokytojo arba mokančiojo padėtis nėra apibrėžta, nėra fiksuota. Šitoje grupėje galbūt yra žmonių, kurie daugiau žino apie mobiliuosius telefonus. Bet jeigu instrukcija parašyta nelietuviškai, o angliškai ar suomiškai, tada, aišku, pranašumą įgis tie, kurie moka užsienio kalbas. Kitaip sakant, grupinėje mokymo ir mokymosi situacijoje mokytojo bei besimokančiojo vaidmuo, padėtis nuolat keičiasi. Jeigu aš ką nors žinau, galiu kitus pamokyti, kitoj situacijoje aš paprašysiu patarimo ir kitas mane pamokys. Tai reiškia, kad šita grupė nėra fiksuota. Galbūt kitą kartą kurio nors grupės nario nebus ir ta grupė, kuri buvo kavinėje, kitą kartą nebesusirinks – ji egzistuoja tik tą laikotarpį, kai jie studijuoja mobiliojo telefono instrukciją. Pagalvokime, ar tai yra mokykla. Tai yra tik žmonių grupė, kuri tam tikrą

laikotarpi, nesvarbu, trumpesnį ar ilgesnį, susitiko ir kas nors iš jų žino tai, kas įdomu ir kitiems. Ir būtent taip prasideda mokymo ir mokymosi procesas. Mes visą laiką galvojame apie studentų poreikius. Bet iš tiesų tai reiškia, kad aš prisijungiu prie besimokančiųjų grupės tik tada, kai mane domina tai, ką žino kiti. Mes negalime organizuoti mokyklos remdamiesi šiuo pagrindu. Nes rytoj jo jau nebebus.

Būtent tokia buvo pradžia prieš daugelį metų. Didysis europiečių privalumas buvo tas, kad jie suvokė, jog mokyklos instituciją reikia fiksuoti. Jie taip ir padarė. Jie mokytojo padėtį pavertė profesija ir drauge taip pat įtvirtino besimokančiojo padėtį. Ir taip mes fiksuojame instituciją, kuri buvo pavadinta mokykla. Deja, tai taip pat reiškia, kad mokytojai visada geriau žino nei mokiniai. O tai nėra tiesa. Bet tokios yra žaidimo taisyklės. PPM stengiasi nugalėti šitas tradicines nuostatas. Mūsų kolegė sakė, kad ji neturi dėstytojų būdingo autoriteto, kadangi yra doktorantė. Ji yra daugiau asistentė. Tokia yra reali padėtis. Mes esame ne asistentai, mes esame dėstytojai. Mes turime atlikti asistento vaidmenį ir tuo pat metu mes esame dėstytojai. Taigi kada jūs organizuosite ar reorganizuosite savo semestrą pagal PPM viziją, jums teks kurti grupės dinamiką, bet jums teks turėti omenyje, kad tai vyksta realioje aukštojo mokslo įstaigoje. Ir tai turės įtakos visos grupės dinamikai. Studentai retkarčiais pasijus esą spontaniškoje grupėje, tačiau tuo pat metu jie tebebus formalios organizacijos nariai.

Problemomis pagrįstas mokymais ir problemomis pagrįstas mokymas yra eksperimentas, kai formalią organizaciją bandoma pajavairinti tam tikru neformalumu. Ir mes praktiškai tą išbandysime. Jums reikės sudaryti 3 grupes pagal interesus ir parengti tris ar keturis semestro kursus pagal PPM. Kokie studentai, kokios pagrindinės interesų grupės bus šiame kurse? Grupė pateiks bent po vieną bendrą pavyzdį.

GRUPIŲ DARBO PRISTATYMAS

I GRUPĖ

Mūsų grupė atstovaus techniniams mokslams. Mes parengėm geležinkelio trasos projektą. Nustatėm, kad tai bus 16 savaičių programa, čia studijuos trečio kurso studentai, kurie prieš dvejus metus yra išklaušę teorinę dalį. Praktiškai teorinių žinių jiems pakanka. Pirmą savaitę bus dėstomas įvadas, įžanga, pateikiama užduotis. Studentai padalijami į keturias grupes. Užduotis suskirstoma į keturias pagrindines problemas. Studentai gauna vienodą užduotį, bet skirtingus žemėlapius, kuriuose individualiai projektuoja trasą. Rezultatas – geležinkelio trasa, atitinkanti tam tikrus reikalavimus. Tos keturios problemos yra kaip pavyzdys. Studentai turi žemėlapyje nustatyti trasos vietą. Paprastai jie parengia ne du, bet kokius tris variantus, ir turi pagrįsti, kodėl tie variantai parinkti, kuo vienas geresnis už kitą. Turi būti nurodyti visi techniniai reikalavimai, kaip trasa kirs gyvenvietes, kelius, tiltus. Kiekviena užduotis turi keturias dideles problemas. Grupės problemas analizuoja po vieną iš eilės. Tam skiriamos trys savaitės. Pradžioje jos aptaria sprendimo būdus, po to turi parinkti trasą. Ir toliau nagrinėja kitą problemą, ir taip eina iki galo. Pabaigoje studentams skiriamos 2 savaitės galutiniam projektui parengti.

Po to projektas pristatomas ir vertinamas. Grupė įvertina save, grupės vertina viena kitą. Kiekvienas grupės narys grupės parengtą projektą ginasi prieš dėstytoją, kad šis galėtų įvertinti individualiai. Galutinis pažymys susideda iš tų visų vertinimų. Didžiausia problema yra suskirstyti žmones į grupes. Mes pasiūlėme suskirstyti juos pagal pažangumą, nes gerai besimokančių studentų darbas grupėje bus maždaug lygiavertis. Nors tai ne visada reiškia, kad prasčiau besimokantieji padarys prastesnį projektą. Gal jie praktinių žinių turi daugiau ir jų sprendimai gali būti reikšmingesni. Techniniai dalykai yra gana apibrėžti, čia nėra vietos jausmams, fantazijoms. Kitas dalykas – į darbą žmonės renkami neatsižvelgiant į simpatijas, antipatijas, tad nereiškia, kad grupėje surinkti žmonės patinka vienas kitam ir kad jie padarys geresnį darbą. Bet gyvenime ne visada galima rinktis.

KLAUSIMAS: Kas sugalvoja tas PPM užduotis? Mes supratom, kad dėstytojas jas sugalvoja ir skiria studentams. Man įdomu, kur čia yra PPM, jei užduotys jau yra iš anksto dėstytojo suformuluotos.

I GRUPĖ: Užduotys gali būti skirtingos. Viena užduotis, sakykim, nutiesti geležinkelį iš Šiaulių į Panevėžį, kita – iš Šiaulių į Kuršėnus. Problema yra ta, kad jiems reikia sugalvoti, pro kur geriau tiesti tą geležinkelį. Studentai gauna skirtingus žemėlapius. Jų darbo rezultatas – geležinkelio projektas.

KLAUSIMAS: Ar problema yra ta, kad apskritai reikia tiesti geležinkelį? Ar nurodote vieną kryptį, kad, tarkim, geležinkelį reikia nutiesti iki Panevėžio?

I GRUPĖ: Mes prašome sugalvoti, kaip nutiesti kelią ar geležinkelį. Tai yra projektavimas.

KLAUSIMAS: Aš taip supratau, kad jei būtų akcentuotas tikslas nutiesti kelią iš taško A į tašką B, o ne į tašką C... Bet jūs pasakėt, kad yra 4 užduotys. Ką reiškia tos keturios užduotys?

I GRUPĖ: Tai reiškia, kad yra vienas tikslas, bet skirtingos trasos. Suprojektuoti trasą, nubrėžti išilginį profilį, padaryti apskaičiavimus ir patikrinti, ar ta trasa veikia.

KLAUSIMAS: Vadinasi, užduotis jau iš karto numatyta – nutiesti geležinkelį?

I GRUPĖ: Taip. Čia kaip mūsų nagrinėtame pavyzdyje – žmonės gauna konkrečią užduotį ir ieško būdų, kaip ją išspręsti.

KLAUSIMAS: Vadinasi, problema yra kaip ekonomiškiau nutiesti geležinkelį?

I GRUPĖ: Taip, kad trasa būtų ekonomiška, saugi ir t. t.

I GRUPĖ: Studentai spręš techninius dalykus. Jie žino, kad kiekvienas turės ginti projektą, ir yra suinteresuoti kuo geriau jį padaryti, įsigilinti. Grupės suskirstome pagal pažangumą. Vieni studentai išmano daugiau vieną sritį, kiti kitą. Tačiau tai yra nauja probleminė situacija ir jie savo galimybių dar nežino.

KLAUSIMAS: Tačiau gali būti, kad nepažangus studentas praktinių įgūdžių turi daugiau ir geležinkelių geriau išmano už tą pažangų.

KLAUSIMAS: Jūs ketinate skirstyti pagal pažangumą, bet gal kam tiesiog nepasisekė tą kursinį parašyti ar egzaminą išlaikyti, gavo prastesnį pažymį, ir jūs jam iš karto sakote – tu eini į šitą grupę.

I GRUPĖ: Gal pasiūlysite geresnių variantų?

KLAUSIMAS: Man atrodo, kad tai labai svarbu. Tai pagrindinis etapas, nuo kurio priklauso viso tolesnio darbo sėkmė. Žmogaus suinteresuotumas esant vienoje ar kitoje grupėje. Nes jie iš karto paklaus – jei mes esame silpnesnė grupė, ar tai reiškia, kad mes automatiškai būsimė įvertinti prasčiau?

I GRUPĖ: Tačiau tai nėra mokinukai, kuriems svarbus pažymys. Jie suaugę mąstantys žmonės ir neturėtų to suprasti taip siaurai. Kai jie rengia diplominį projektą, jiems paskiriamas vadovas. Jie juk neturi galimybės pasirinkti, jiems skiriamas žmogus.

KLAUSIMAS: Kalbame apie skirtingus dalykus. Viena, kai studentui skiriamas dėstytojas ir jis iš tikrųjų ne visada gali pasirinkti, o mes kalbame apie tarpusavio grupavimą, o tai yra visai kas kita.

KOMENTARAS: Turiu tokį pasiūlymą: o gal sugrupuokime taip, kaip sugrupavo mus dabar profesorius. Kol dar studentų nepažįstame, pabandykime grupuoti juos pagal motyvus, pagal interesus. Vėliau vienaip ar kitaip studentų lygis išryškėja.

I GRUPĖ: PPM tai nėra vien darbas grupėje. PPM gali būti ir individualus darbas.

T.KOZMA: PPM tai yra viena iš mokymo formų, o grupinis darbas – tai jau kita tema. Šitie du dalykai susieti. Bet mes dar apie vieną dalyką kalbėjome – apie vertinimą. Ypač sunku vertinti grupinį darbą. Šitas klausimas nebuvo iki galo aptartas, tačiau išeitį galima rasti. Buvo pasakyta, kad yra trys vertinimo kriterijai: savęs vertinimas, išorinis vertinimas ir užduoties gynimas.

I GRUPĖ: Pati grupė save vertina, kitos grupės vertina jos darbą – tai išorinis vertinimas. Kiekvienas grupės narys ginasi individualiai, kad būtų galima pamatyti, kaip žmogus pats įsigilino į projektą, koks jo indėlis.

KLAUSIMAS: Koks santykis tarp šitų vertinimo komponentų?

I GRUPĖ: Kai bendrauji su žmogumi, tu matai, ar jis tą medžiagą suvokia.

KLAUSIMAS: Vertinant tokius dalykus kaip psichologija, filosofija, viskas aišku, nes galimas vienas teisingas atsakymas. O kaip vertinti grupę, jei projektas klaidingai atliktas? Projektas gal labai išradingas, bet techniškai klaidingas.

I GRUPĖ: Projektas turi atitikti tam tikrus formalius reikalavimus, jis neturi būti išradingas ar fantastinis.

KLAUSIMAS: Projektas gali būti vertas 10, bet žmogus jo gali ir aštuonetui neapginti.

T.KOZMA: Svarbu pats požiūris į tą problemą. Kaip mes apibrėžiame PPM? Ar tai yra taikymas? Ar tai yra atviras problemų sprendimas? Taip, aš galiu sakyti, kad PPM tai įprastas grupinis darbas. Bet jei aš organizuoju kognityvius procesus, ar tai yra problemų sprendimas? Vis labiau artėju prie tradicinio mokymo būdo. Taigi daryčiau tokią išvadą: jeigu mes vis dėlto daugiau orientuojamės į individualų darbą, o ne į grupinį, kartu artėjame prie tradicinio probleminio mokymosi. O kai dirbame grupėmis, netgi kai sąmoningai negalvojame apie PPM, tai, ką mes darome grupėse, kokius uždavinius grupėms keliam, tai jau artina mus prie tokio mokymosi. Sutinku, kad tai yra du skirtingi dalykai, du skirtingi požiūriai į tą patį dalyką. Ar dar yra kokių klausimų ar komentarų I grupei? Ačiū, tai buvo įdomus pavyzdys.

II GRUPĖ

Noriu pasakyti, kad visi, esantys šioje grupelėje, šiek tiek naudoja PPM, vieni daugiau, kiti mažiau. Nors ne visus tuos terminus, kuriuos čia išgirdome, mes vartojame. Netgi, kaip supratau iš kolegų, tuos PPM būdus mes komponuojame su tradiciniu mokymu. Mūsų siūlomas kursas irgi yra kursinis arba semestro darbas. Jo ypatumas yra tas, kad tai integruotas, jungtinis kursinis darbas. Mes tokį kursą sumąstėme todėl, jog turime daug dalykų – iki 7 semestre, ir kiekvienas dėstytojas įsivaizduoja, kad jo dalykas to semestro kursiniame darbe yra pagrindinis. Todėl siūlome integruoti, jungti, pavyzdžiui, tris dalykus: vienas būtinai būtų toks, kuris yra orientuotas į profesines studijas, tam tikru atžvilgiu konsultacinis. O kiti būtų tie, kurie padėtų rengti darbą. Pateiksiu pavyzdį, kaip tai jau yra daroma. VDU dėstoma socialinė politika, socialinio darbo pagrindai, slaugos pagrindai. Lygiai taip pat sėkmingai galėtų būti jungiama dailės istorija, meno filosofija, menotyra; anglų kalbos didaktika pradinėse klasėse, anglų istorija, kultūra, vaikystės psichologija ir t. t. Kurse yra maždaug 40 studentų, tai būtų trečio kurso 6 semestras, 3 kreditai, 1 kreditui – 47 valandos, darbui auditorijoje – 24, o savarankiškam – 96 valandos. Mūsų kursinis darbas, paremtas PPM būdu, būtų orientuotas į grupinį darbą, kuris sietų individualų darbą ir tradicinę dėstytojo paskaitą.

Per pirmą susitikimą, kai susirenka visi 40 studentų, jei jiems tai būtų pirmas kursinis darbas, kalbėtume apie integruotą kursinį darbą, apie PPM panaudojimą jame ir bandytume orientuotis į jų būsimą specializaciją. Taip susipažinti su būsimo kursiniu darbu galima ir baigiant antrą kursą, baigiant penktą semestrą. Tokiu atveju turi būti prieinama šito modelio programa, kad studentai galėtų mąstyti apie būsimą darbą. Pirmame susitikime pristatome, kad tai bus integruotas darbas, ir siūlome susiskirstyti tradiciškai į interesų grupes, kad studentai galėtų orientuotis į būsimą specializaciją, nes trečiame kurse jie dažnai jau žino savo specializaciją. Tai yra tuo atveju, kai studijos duoda galimybę gauti ir profesinę kvalifikaciją. Ir jeigu paanalizuotume Lietuvos universitetų programas, pamatytume, jog dažniausiai būna trys keturios specializacijos kiekvienoje studijų programoje. Tai ir norėtume, kad studentai susiskirstytų į 4 interesų grupes pagal būsimą specialybę. Jiems būtų sudaromos sąlygos rašyti darbą taip, kad problemas galėtų analizuoti atsižvelgdami į savo būsimą specialybę.

Noriu iš karto pasakyti, kad čia nebus konkretaus dalyko. Mūsų nuomonės buvo skirtingos, todėl viską apibendrinome. Pirmame susitikime, ko gero, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas prisistatymui, kodėl aš renkuosi, kodėl norėčiau dirbti tą darbą, reikėtų derintis prie to dėstytojo paskaitos, pasakojimo apie PPM, apie dalykų integravimą. Čia būtų pirma savaitė. Studentų, susiskirsčiusių pagal interesus, grupės gauna užduotį visais įmanomais būdais išsianalizuoti problemas, prie kurių sprendimo jie galėtų prisidėti. Antra savaitė yra būtent tas darbas grupėse, suteikiantis galimybę pasikonsultuoti su dėstytojais, vėliau būtų sudaromas problemų paketas. Kad ateityje būtų lengviau vertinti, be savarankiško darbo grupėse, dar skiriame rašyti grupės darbo dienoraštį. Studentai jį rašo paeiliui ar kaip kitaip pasidalina. Kadangi sunkiausia pasverti individualų indėlį, tai bus nors šiek

tiesiogiai matyti, kaip jie dirba, kas siūlo idėjas. Trečią savaitę jie susirenka į užsiėmimą ir pristato problemas. Mes manome, kadangi tai yra trečias kursas, reikėtų aparti, ko jie tikisi ir ko tikisi dėstytojas. Šiame etape skaitoma 10 minučių tradicinė paskaita. Dėstytojas pasako, kaip jis vertina problemą, nors ir neteigia, kad tai yra svarbiau negu tai, ką siūlo studentai. Tame užsiėmime jie braižo problemų schemą, ne tik pristato problemas, bet ir gauna užduotį išskirti pačią svarbiausią problemą, taip pat renka medžiagą, kaip tą problemą išspręsti. Dėstytojas tik papildo, kokius būdus galima naudoti renkant medžiagą. Toliau – pasirenkama kursinio darbo kryptis. Grupė pasirenka kursinio darbo kryptį (čia interesų grupės išsiskaido į mažesnes grupes po 3–5 žmones pagal išskirtas problemas, nes vieniems atrodo vienaip, kitiems kitaip. Ir todėl kursinių darbų bus daugiau). Tolesnės 4 ir 5 savaitės skirtos medžiagai rinkti, darbui grupėse ir konsultacijoms su dėstytojais. Visą laiką jie rašo dienoraštį. Labai svarbus dalykas vyksta 6 savaitę – pristatomi kursiniai darbai. Tada paaiškėja, ar lieka vienas bendras grupinis kursinis darbas, bet gali būti ir taip, kad kiekvienas iš keturių pareikš, jog parengs individualų darbą, kadangi tų problemos aspektų yra tiek daug. Studentams leidžiama pasirinkti arba individualų projektą, arba grupinį. Šiame etape vyksta ir tarpinė savianalizė. Kas jiems yra sunkiausia, ko jie dar nežino iš praeities?

Nuo šio užsiėmimo pradedantys dėstytojai jau gali tolesnius darbus auditorijoje planuoti pagal tai, kas jiems buvo neaišku. Kitų užsiėmimų tematika priklauso nuo šito susitikimo ir tos temos yra paskelbiamos. Ko gero, 13–16 savaitę jau būtų galima paskirti kursinių darbų gynimams. Čia, kaip supratote, paaiškėtų kursinių darbų pavadinimai, ne taip, kaip dažnai būna, kai dėstytojas pateikia sąrašą ir būna vieni grupiniai darbai, o kiti individualūs. Jie ir toliau dirbtų taip, kaip aš jau minėjau – vieni galėtų eiti į paskaitas, arba tradicines, arba paremtas PPM elementais pagal poreikius, kiti galbūt neitų, jei manytų, jog problemų neturi, kiti konsultuotųsi individualiai su dėstytojais, ir jau pabaigoje tris savaites visas kursas gintųsi kursinius darbus. Tau jau būtų ir išorinis vertinimas iš dėstytojo pusės, iš kitų dėstytojų, iš kitų grupių – galima paprašyti kitų grupių parašyti recenziją. Galbūt studentai galėtų parašyti trumpą aprašymą ir taip susipažindintų, apie ką ten ruošiasi kalbėti. Toks yra gynimas. O vertinimas būtų toks: jeigu tai yra grupinis darbas, tai dienoraščiui vertinti skirtume 20 proc., jeigu tai yra individualus darbas, tai – 10 proc. Gynimui, tiek grupiniam, tiek individualiam, labai didelį dėmesį skiriame pabaigoje. Jeigu tai yra individualus gynimas – 50 proc., jei grupinis – 40 proc. Toliau išoriniam vertinimui – 30 proc. ir savęs vertinimui – 10 proc.

KLAUSIMAS: Šita strategija tokia patraukli, bet kokia bus reali situacija, jei padvigubinsime studentų skaičių ir jų bus ne 40, o 80?

II GRUPĖ: Mes visos dirbame su 80 studentų ir svajojame apie 40, nes tai būtų kokybiškas darbas. Iš tiesų dėstytojas negali kokybiškai vadovauti daugiau kaip 10 kursinių darbų. Tai, man atrodo, priklauso ir nuo to, kokį dalyką jis dėsto. Aš, pavyzdžiui, dėstau XXI a. užsienio literatūrą, tai yra grynai fundamentalus dalykas, bet, visų kolegų neapykantai, aš eksperimentuoju su literatūra. Taigi aš

įsigudrinu dirbti ir su 150 studentų, žinoma, savo sveikatos sąskaitą. Bet kai matai rezultata, labai džiaugiesi ir ieškai kitų panašių dėstytojų, bet sunku juos rasti.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Noriu pasakyti, kad mes su kolegomis bandėme dirbti tokiu principu – studentai iš mūsų dėstomų dalykų rašė integruotus kursinius darbus. Bet buvo gana sudėtinga vertinti. Mes vieną kartą per savaitę susitikdavome konsultuotis. Klausytis pristatymo ir gynimo buvo nepaprastai įdomu. Mes prašėme, kad kiekvienas pakalbėtų ir apgintų darbą žodžiu. Labai įdomiai ir kūrybiškai studentai pateikė problemas.

KLAUSIMAS: Ar ta integracijos idėja nesibaigia tuo, kad žmonės pasidalija temomis ir...

II GRUPĖ: Neišvengiamai vienas geriau žino vieną, kitas kitą temą, neturi užtektinai laiko įsigilinti į naują temą.

KLAUSIMAS: Vadinas, integraliai einama iki tos vietos, kol panagrinėjama bendra problema, o vėliau kiekvienas nusuka į savo pusę. Spėju, kad galutiniai darbai vis dėlto nėra visiškai integruoti.

II GRUPĖ: Mes siekiama tai realiai išbandyti.

KLAUSIMAS: Kaip atrodo, ar reikalingas tų integruojamų dalykų dėstymas? Nes verslininkai, atėję į aplinkosaugos paskaitą, jie į mano aplinkosaugos modelį nesugeba integruoti ekonomikos, socialinių mokslų žinių.

II GRUPĖ: Tie žmonės turi būti suinteresuoti ieškoti sąsajų. Mes suprantame, kad tai yra siekiamybė, tai sunku padaryti, bet mes pabandėme, mums patiko ir matom, kad daug ką reikia tobulinti – tas ir tas buvo negerai, bet atsisakyti nė vienam nekilo minties.

KLAUSIMAS: Tie darbai juk nevienodos apimties, nevienodo sudėtingumo?

II GRUPĖ: Bet ir labai paviršutinišką mažą problemėlę galima taip išblusinėti, galima apimti tiek daug priežasčių, pasekmių. Ar jūs klausiate, kiek kuris studentas įdeda darbo? Tie kurie mažiau prisideda, tai jų ir įvertinimas bus menkesnis. O tie, kurie matys, kad tokią problemą gali išspręsti geriau, tai ir vertins save geriau.

T.KOZMA: Turiu du klausimus. Man susidarė įspūdis, kad žodis “problemos” sieja visus vartojamus metodus. Prisiminkime žodžio “problema” kilmę. Šis graikų kilmės žodis reiškia “žaidimo schema” *[uždavinys, išskylantis žmonių tikslingoje veikloje ir reikalaujantis teorinio arba praktinio sprendimo]*. Problema yra situacija, kada kamuolys rieda į jus. Taigi užduotys yra tai, kas yra jums duodama. Ir vėlgi noriu grįžti prie pavyzdžių – pramonės dizaineriai arba, tarkim, civilinė inžinerija jūsų atveju sukuria situaciją, kur problemos yra aiškios. Kitu atveju (slaugos ar aplinkos apsaugos) situacija gerokai sudėtingesnė. PPM sėkmė didele dalimi priklauso ir nuo sričių, kuriose šį modelį taikome. Aš kartais galvoju, ar nereiktų mums atsirinkti: naudoti PPM vienoje srityse ir nenaudoti kitose. Nemanau, kad neįmanoma situacija, kai mes kelerius metus mokome vienaip, o paskui pereiname prie PPM. Mano pirminis išsilavinimas yra istorijos mokymas. Ką man davė istorijos mokytojo kvalifikacija? Negalima sakyti, kad šešeri istorijos studijų metai gali padėti išspręsti konkrečias problemas. Bet man kyla tokios

mintys: iš pradžių turėtų būti tradicinis mokymas, o po to pereinama prie PPM. Tradicinė aukštojo mokslo sistema nebūtinai yra atvira tokio pobūdžio bendradarbiavimui, nes egzistuoja tvarkaraščiai, konkurencija, įvairių žmonių įtaka. Mes, dėstytojai, taip pat esame vertinami. Aš esu profesorius, o tai reiškia, kad mane irgi vertina. Be abejo, yra gerai, jei aš tiems vertintojams patinku, bet manęs niekas neklausia, ar man tie vertintojai patinka. Mes esame neformaliai vertinami savo kolegų, mus vertina dekanai ir t. t. Jei kalbėtume neformaliai, mūsų statusas yra žemas, mes negalime ko nors naujo siūlyti. Bet klausimas, ar mus vertina pagal tai, kaip mes sugebame padaryti savo darbą. Šis pavyzdys yra labai įdomus.

III GRUPĖ

T.KOZMA: Supratau, kad trečioji grupė tą PPM viziją pritaikė ar bando pritaikyti kurdami, sudarydami mokymo programas.

III GRUPĖ: Mes pasitarėme, kad kalbėsime apie kursą, kuris vadinsis "Edukologijos įvadas". Tai universalus kursas ir gali būti bet kur ir bet kam dėstomas. Kokia problema mums kilo – mes nepriėjom eprie vienos išvados. Atsirado pozicija, aiškinanti, kur šiame kurse galima taikyti PPM. Ar įmanoma konkrečių žinių lygmeniu taikyti PPM? Mano galva, apibendrinimas ir interpretacija yra ta vieta, kurioje PPM yra labai vertingas, veiksmingas, ugdantis studento savarankiškumą, kritinį mąstymą ir t. t. Bet čia mums ir buvo neaišku, kiek tiksliai galima apsibrėžti turinį, standartizuoti, kiek daug galime interpretuoti. Iš karto kilo vertinimo problema. Žinias įvertinti mes visi mokam, tai labai aišku. Žinių kriterijai yra aiškus turinys, tikslumas, atkartojimas, studento atmintis. Bet kai prieiname iki apibendrinimo ir interpretacijos, čia atsiranda subjektyvumas, nes negalima apgalvoti tokių kriterijų, kurie leistų labai objektyviai įvertinti mokinio rašinį, atsiranda mokytojo subjektyvumas, didžiulės paklaidos. Tai štai šioje situacijoje vertinimas tampa be galo reikšmingas. Tai štai mes čia suformulavome vertinimo problemą, ją sureikšminome.

KLAUSIMAS: Jūs šitoj situacijoje teigiate, kad turite medžiagą išdėstyti standartiniu būdu ir po to staiga įsisąmoninimo etape pereiti prie PPM?

III GRUPĖ: Mes nieko neteigiam. Manau, kad mūsų didžiulis laimėjimas yra tas, kad mes tik klausiamė. Sutikime, kad bet koks mokymas orientuotas į veiksmingumą. Kodėl aš turiu taikyti vienokį metodą, jeigu mano patirtis rodo, kad šioje vietoje veiksmingesnis tradicinis mokymas? Neturime per jėgą dirbtinai piršti PPM. Problema yra ta, kaip atrasti tai, kas leis suvokti, kad čia jis mums tinkamiausias.

KLAUSIMAS: Ar mes turime PPM taikyti visam kursui, ar tik daliai?

III GRUPĖ: Jei mes 50 proc. skirsime probleminiam, 50 proc. tradiciniam mokymui, tai koks tai bus darbas?

III GRUPĖ: Mes dabar šnekame apie įvadą. Terminais. Jeigu aš jūsų paklausčiau, ką reiškia terminas "aplinka"? Ir nors jūs nesimokėte aplinkos apsaugos, manau, kad esate ekologiškai išprusę tiek, kad

dabar, nieko neskaitę, atsakysite, kas yra aplinka. Jei jūs abejojate, ar PPM yra veiksmingesnis, galiu jums pasakyti, kad mano studentai, šiandien gatvėje paklausti, gali tiek ir tiek pateikti aplinkos apsaugos apibrėžimų. Nes aš juos iš karto įmečiau į situaciją.

KLAUSIMAS: Trejų metų vaiką galime išmokyti skaityti, bet ar tai būtina? Tai ar reikia studentui vien aplinkos apsaugos apibrėžimui tiek sugaišti, murkdytis ir ieškoti, kai tam tikru atžvilgiu galima pateikti apibendrintus variantus. Čia ne priekaištas, o klausimas.

III GRUPĖ: PPM visų pirma yra mokymasis iš aktualios situacijos. Jis nėra populiarus vidurinėse mokyklose todėl, kad mokytojui yra problema sukurti probleminę situaciją. Ne užduotį, o probleminę situaciją.

KOMENTARAS IŠ AUDITORIJOS: Bet sutikite, žmogus, besimokantis PPM metodais, susidūręs su bet kokia sąvoka, terminu, nesutriks, nes jis žino, kaip mąstyti, jis žino, kad tai kūrybinis darbas. Aš mokau, kaip vertinti terminą, o ne kaip išmąstyti kokius nors 6 apibrėžimus.

III GRUPĖ: Yra tokių dalykų, pvz., medicinoje, kur jūsų išdėstytas termino supratimas šiek tiek skirtingas. Tarkim, turi pagrindus ir eini į interpretavimą, bet tie pagrindai yra fundamentalūs. Neabejoju, kad PPM yra veiksmingas, bet kai reikia nagrinėti inkstų anatomiją, vartojami labai tikslūs terminai ir, neduok Dieve, ką nors praleisti. Todėl paskui ir turime medicinos katastrofų. Yra rizikos grupė, kur mūsų pačių kultūra tampa pavojinga.

KLAUSIMAS: Profesorius ir sakė, kad yra dalykų, kur reikia derinti PPM su tradiciniu.

T.KOZMA: Diskusija apie PPM tapo diskusija apie technologiją ir kur tie metodai pritaikomi. Bet jei ateityje kas nors reikalautų iš mūsų taikyti PPM, tai, be abejo, sukels chaosą. Galima taip pat sakyti, kad PPM yra tam tikra koncepcija. Tai nėra normatyvinis mokymas. Galima žymėti vienaip, galima kitaip. Kaip jau sakiau, mokymasis reiškia du skirtingus dalykus ir diskusija kilo dėl to, kad jūs turit omenyje skirtingus dalykus. Jeigu mes turime ką nors išmokyti, pvz., apibrėžimą, sąvoką, tinkamą sakinio reikšmę ar teisės kodeksą, mes puikiai žinome savo atminties pobūdį. Bet yra ir kita žodžio "mokymasis" reikšmė. Ir čia mes galime vietoj žodžio "mokymasis" vartoti žodį "sprendimas". Tai žodžio "mokymasis" antroji samprata. Šiuo atveju kalbame ne apie įsiminimą. Spręsdami galvosūkių, savo atmintimi tiesiogiai labai nedaug naudojames. Taigi diskutuojame apie tai, kada mes savo studentus norime mokyti pagal antrąją šio žodžio prasmę. Mes turime konstruoti situacijas, kuriose jie suvokia problemas.

Dar kartą noriu grįžti prie pirmosios prasmės. Išdėščiau savo abejones dėl PPM mūsų tradicinėje aukštojo mokslo sistemoje. Mūsų tradicinė sistema yra stipri, čia įsiminimas iš tikrųjų laikomas svarbiu dalyku. Prisiminkite savo asmeninę pedagoginės veiklos patirtį. Kaip jums pavyko paskaita, dėstymas? Po istorijos pamokos pereiname į matematikos pamoką, kurioje reikia spręsti rebusus. Tai reikalauja persijungimo, visiškai kitokio mokymosi. Ir tikrai negaliu teigti, kad jeigu aš moku aibę būdų, kaip spręsti uždavinį, galiu jį išspręsti. Taigi diskusija iš esmės vyksta ne apie PPM, o ar PPM gali būti traktuojamas kaip technika, kuri panaudotina mokant tradiciškai. Aš atsakyčiau taip, bet

tam tikromis aplinkybėmis. Tais atvejais, kai iš tikrųjų svarbu ne atmintis, o problema. Kalba yra aiškus pavyzdys. Mes mokomės kalbos tradicinėse mokyklose. Ir tik neseniai suvokėm, kad užsienio kalbos valdymas iš esmės reiškia gyvenimiškų problemų sprendimą. Mokantis lotynų kalbos mums tai nebuvo aišku. Nebuvo realių situacijų, kuriose mums šitos kalbos būtų prireikę. Be abejo, galime organizuoti kalbos kursą, pagrįstą įsiminimu. Ir galime organizuoti kalbos PPM kursą. Bet nesiūlyčiau naudoti PPM tokioj mokymosi sistemoj, kuri paremta įsiminimu. Taigi mums čia svarbus vienas dalykas: tradicinėse mokymo įstaigose yra įvairių sričių, tarp jų ir tokių, kuriose galime taikyti PPM.

Mes suprantame, jog konkreti technika ir metodai nėra pritaikomi visur. Jeigu grupė yra pakankamai stipri, pakankamai aktyvi, mes tuomet baigiame tuo, kad pradėdame diskutuoti. Edukologijoje egzistuoja nuostata, viena iš galimų nuostatų, kad reikia palikti nuošalyje visą teoriją ir kaip atskaitos tašką imti praktiką. Tam tikra prasme tai yra rizika. Nes mokymas yra praktika, nes praktiškai mokome. Antra vertus, esame europiečiai ir tai, ką mes darome, turi tam tikrą filosofinę prasmę. Kadangi mokymas yra labai svarbus dalykas, mes daugiau kaip 1000 metų bandome jį apmąstyti. Ir atsisakom tos netikusios tradicijos, man svarbu, kaip man dirbti čia ir dabar. Kita vertus, jei paanalizuotume PPM kaip techniką, tada kiltų klausimas, kada ją taikyti, kada ne. Norėčiau pateikti galbūt ne filosofijos teoriją, bet tiesiog sąvokų rinkinį arba išdėstyti tam tikrą socialinės psichologijos poziciją, kas vyksta tuo metu, kai taikome PPM. Esu tikras, kad jums šios sąvokos yra žinomos, tačiau norėčiau atgaivinti jas jūsų atmintyje.

Aš nuolat grįžtu prie Savin-Baden knygos. Dabar pasiremsiu tuo epizodu, kuriame ji rašo, kad tas įprastas būdas, kuriuo mes konstruojame žinias savo galvoje, tarsi subyra į atskirus fragmentus. Ji analizuoja tradicinio pasaulio pažinimo būdo pakeitimą kitu. Studentui, sprendžiančiam problemą, gali atrodyti, kad tai yra problema iš kitur. Jis taip pat suvokia, kad šita jam kilusi problema yra ne ta, kuri kyla jo mokymosi aplinkoje, bet ta, kuri kyla realiame gyvenime. Toliau besimokantysis pradeda suvokti, apibrėžti, identifikuoti save kiek kitaip. Ir tokiu būdu vyksta ir savęs atradimas, ir savęs pažinimas. Studentas pajunta – aha, aš irgi galiu tą dalyką daryti kitaip. Pagal Savin-Baden – tai yra pirmasis patyrimas, kurį gauna studentas, kai pirmą kartą pakliūva į PPM situaciją. PPM meta iššūkį ir tiems žmonėms, kurie atstovauja mokymo įstaigai. Tai yra žmogus arba žmonės, kurie jau mokėsi ne vienerius metus. Tai yra pedagogo pedagoginė pozicija. Nes įprastas būdas, kuriuo yra mokoma ir su kuriuo yra susipažįstama mokymo įstaigoje, yra reprodukcinė pedagogika. Visų pirma iš besimokančiųjų reikalaujame atgaminti, reprodukuoti tai, ką mes pasakojame. Atsidūręs naujoje mokymo ir mokymosi situacijoje studentas pradeda suvokti, kas tai yra refleksija. Taigi šiuo atveju pedagogika ne tik atgamina, reprodukuoja, bet taip pat ir atremia tam tikrus iššūkius. Ir šiuo atveju studentas, kaip mokymosi instituciją reprezentuojantis atstovas, supranta, kad jis vaidina didesnę vaidmenį, nei jam atrodė iš pat pradžių. Tą Savin-Baden vadina pedagogine autonomija. Remdamasis šia pedagogine autonomija,

studentas pradeda kurti savo strategiją. Jis pradeda suvokti, kad mokydamasis PPM metodais patiria sėkmę ne vien tada, kai tik klausosi, įsimena ir atgamina, bet ir tada, kai jis atremia iššūkius. Poziciją, kurią užima studentas PPM situacijoje, autorė vadina interaktyvia pozicija. Tradicinėse ugdymo įstaigose paprastai mokomasi individualiai. Mokomasi individualistine maniera.

Prisiminkime mūsų diskusijas apie PPM vertinimą. Vis kildavo problema, kad galų gale studentai vis dėlto turi būti įvertinti ir individualiai, kadangi mūsų švietimo sistemoje vyrauja tradicija, kad besimokantieji vertinami individualiai. Be abejo, tokiu būdu atsiranda individualizmo jausmas. Studentai jaučia, kad jie individualiai turi gauti naudos iš mokymosi proceso. Jeigu jie bendradarbiauja, būna taip, kad mes juos už tai baudžiame, vadiname tai nusirašinėjimu. Ir galiausiai, kada jie tampa brandūs žmonės, jie supranta, kad gauna naudos iš to viso proceso. Dauguma PPM situacijų yra grupinės situacijos. PPM metu besimokantieji mokymosi situacijoje neišvengiamai turi pradėti dialogą su kitais. Tai yra mūsų įprastas kasdienis patyrimas, nes mes gyvename žmonių bendruomenėje. Taip kad tuo atžvilgiu čia nėra nieko naujo. Vienintelis skirtumas yra tas, kad studentas dabar supranta, kad ir mokymosi įstaigoje yra prasmės mokytis būtent tokiu būdu. Ir kad žinios yra gaunamos per bendrą patyrimą ir dialogą. Ir galiausiai ateina aukščiausia raidos stadija, kai studentas suvokia, kad jo žinios, išmokimas yra tinkamas, adekvatus tada, kai tam pritaria, priima ir kiti grupės nariai.

Anot Savin-Baden, yra trys pozicijos ar nuostatos: asmeninė, pedagoginė ir interaktyvi. Šios pozicijos nėra atsietos viena nuo kitos ir didėjant besimokančiojo patyrimui tarp šių pozicijų atsiranda ryšys, jos pradeda funkcionuoti bendrai. Autorė naudoja šią sudėtingą sistemą aiškindama besimokančiojo situaciją.

Neseniai klausėte, kokia yra besimokančiojo reakcija. Galimas pasipriešinimas tokiai mokymo sistemai. Ir kokios yra ribos, barjerai, kuriuos patys studentai susikuria susidūrę su PPM? Mane nudžiugino šie klausimai, nes dalis Savin-Baden tyrimų į juos atsako, yra su tuo susiję. Jos knygoje išsamiai analizuojamos besimokančiųjų problemos. Deja, jos vartojamos sąvokos yra tokios jau įprastos. Šiomis sampratomis mes galime apibrėžti besimokančiojo situaciją aukštojoje mokykloje, bet mums sunku jas perkelti į kitas mokymosi situacijas. Todėl aš siūlau lengvesnį būdą arba bent jau geriau žinomą teorinį priėjimą.

Bet prieš tai norėčiau pakalbėti apie savo patirtį. Tai nėra formalus tyrimas, skirtas PPM rezultatams. Mūsų situacijoje yra daug PPM pagrįstų atvejų. Vienas iš pavyzdžių – mano darbas su doktorantais. Šią situaciją aš taip pat galiu apibrėžti kaip PPM. Studentams doktorantams parengta 3 metų mokymosi programa. Kai ją baigia, turi rašyti disertaciją ir ją apginti. Viena iš būtinų sąlygų priimant juos į šią programą yra ta, kad jie turėtų būti suformulavę disertacijos temą. Į mūsų programą priimami 7–10 studentų. Paprastai aš noriu juos matyti kartu ir tam skiriu 2 val. per savaitę, nesvarbu, ar jie dar tik pradeda studijuoti, ar jau baigia. Kartą per semestrą kiekvienas iš jų turi pristatyti savo tyrimo rezultatus. Mūsų semestre yra 15 savaitių. Ir mes aptarinėjame jų pristatymus. Aš nesu visų jų vadovas,

jų darbams vadovauja ir kiti kolegos. Mano tikslas – įvykdyti šią programą, o ne konkrečiai vadovauti jų darbams. Taigi šie jauni žmonės susėda aplink stalą, diskusijose dalyvauju ir aš, tačiau jie negali klausinėti manęs konkrečiai savo disertacijos tema, kadangi ne aš jiems visiems vadovauju. Taisyklė yra tokia – kiekvienas turi išdėstyti savo komentarus, todėl studentai turi sekti pristatymo eigą. Tai nėra tikrasis PPM, bet vis dėlto tai yra probleminis mokymas. Ypač tiems, kurie pradeda mokslus. Yra žmonių, apie kurių temas kiti nieko nenutuokia. Tiesiog prieš savaitę yra padauginamas 20 puslapių tekstas ir tada belieka įdėmiai sekti diskusiją bei dalyvauti grupės darbe. Atvirai pasakius, šituo darbu noriu studentus šiek tiek pakontroliuoti. Bet metams bėgant susiformavo štai toks būdas: geriausia visa tai palikti jiems patiems.

Dauguma mano kolegų mėgsta nustatyti, ką studentai turi daryti pirmaisiais metais, ką antraisiais ir t. t. Pirmieji metai – literatūros apžvalga, antrieji – empirinis tyrimas, tretieji – disertacijos oponavimas, dėstymas. Man atrodo, kad tai nėra veiksminga. Kadangi pasibaigus pirmiesiems metams pirmakursiai doktorantai dažniausiai pasijunta ganėtinai sutrikę, jiems tampa neaiški jų tema. Ir dalis iš jų ateina pas mane, teigdami, kad jiems, ko gero, reikėtų nebetęsti savo temos, nes jiems susidarė įspūdis, kad kiti supranta viską, o jie – nieko. Antrųjų studijų metų viduryje, tarp trečio ir ketvirto semestro, dalykai pamažu pradeda aiškėti. Jeigu iš tikrųjų daug dirba, studentai 4 semestro pabaigoje suvokia, kad jiems pavyko suformuluoti temą. 80 proc. atsisako pirmojo varianto ir plėtoja naują temos variantą. Jeigu jiems gerai sekasi, tai iš tikrųjų ta naujoji idėja nėra labai nauja, ją galima susieti su prieš tai buvusiomis studijomis. Bet, aišku, tema jau yra ne ta, kurią jie iš pradžių pasirinko. Per trečiuosius metus ir vėliau jie pradeda dirbti, kai kurie gauna paramą savo tyrimams, galbūt jau yra tam tikrų empirinių tyrimų, kuriuos jie gali panaudoti, kiti dar ieško literatūros.

Kokią pamoką iš to mes galime išmokti? Iki pat pastarojo meto nesuvokiau, kad aš pats jiems sukeldavau dar didesnę sumaištį. Galbūt verčiau reikėjo juos palikti su jų pasirinkta tema, neatsižvelgiant į tai, ar jie mano, kad ta tema gera ar netikusi, ir tiesiog reikėjo juos spausti, kad įvyktų tam tikras persilaužimas. Manyje atgimė mano studentavimo metų patirtis. Aš prisimenu, kad savo darbą baigiantis studijoms baigiau todėl, kad reikiamu laiku buvau priverstas daryti pasirinkimą. Ir padariau. Pirmąją temą palikau, nes nepavyko to persilaužimo pasiekti, pasirinkau kitą temą. Pakankamai intensyviai dirbau, ir ta sumaištis pasiekė mane pakankamai anksti. Galiausiai parašiau darbą visiškai iš kitos temos.

Tai yra teoriniai samprotavimai, bet jie išplaukia iš mano patirties. Jaunas žmogus, pakliuvęs į analogišką situaciją, anksčiau ar vėliau sutriks. Ir jeigu studentai neparodo esą sutrikę, aš visada įtariu, kad gal jie nepakankamai daug dirba. Tai veda prie teorijos, aiškinančios, kas gi vyksta žmogaus viduje. Egzistuoja įvairių psichologijos ir sociologijos teorijų. Vienas modelis buvo tas, kurį siūlo Savin-Baden, bet yra geriau žinoma kognityvios psichologijos teorija, kuri ir aprašo tokį sutrikimą. Savin-Baden iš

dalies taip pat ją naudoja. Ji kalba apie transakcinį dialogą, strateginę pedagogiką arba fragmentaciją. Visa tai yra atėję iš kognityvios psichologijos.

Yra kita galimybė pasitelkti asmenybės psichologiją, ypač Freud psichologiją. Savin-Baden naudoja tam tikrus fragmentus iš ego psichologijos, mes tai matom iš formuluočių – savojo aš atradimas, savojo aš pakeitimas ir t. t. Bet galbūt geriau jums žinomos kitos koncepcijos, leidžiančios geriau suprasti tą trečią poziciją: nuo individualizmo bendradarbiavimo link. Tai yra socialinių vaidmenų teorija. Noriu jums priminti pagrindines šios teorijos sąvokas ir po to sugrįžti prie savojo ir drauge jūsų patyrimo, tuomet tą patyrimą galėsime geriau interpretuoti ir sėkmingiau aiškintis. Socialinių vaidmenų teoriją mes galime pradėti nuo paradigmos, nuo pavyzdžio – teatro. Kas yra teatre pagrindinės figūros? Aktoriai. Aktoriai tam tikru atžvilgiu nėra tikri aktoriai, jie elgiasi taip, kaip jiems yra įsakyta. Pavyzdžiui, vyras, vaidinantis Hamletą, ar moteris, vaidinanti Ofeliją, gali šiuos vaidmenis suvaidinti vienaip ar kitaip. Bet tą dieną jis yra Hamletas, ji yra Ofelija. Be abejo, už vaidmens dar slypi reali asmenybė, kuri visais kitais atvejais elgiasi taip pat, kaip ir kiti asmenys. Tačiau atidžiau pastebėję pamatysite, kad teatro aktoriai nesielgia visiškai taip kaip kiti. Aš sakyčiau, kad jie yra Hamletai, vieni iš Hamletų. Jie šiek tiek skiriasi nuo kitų. Kitaip sakant, tie įvairūs personažai pradeda juos veikti, gyvena juose. Juntama abipusė sąveika tarp vaidinamo vaidmens ir realaus žmogaus elgesio. Tokia būtų vaidmenų teorijos pradžia. Ką apie žmogų sako socialinių vaidmenų teorija? Žmonės elgiasi vienokiu ar kitokiu būdu. Kas tą elgesį, tas nuostatas apibrėžia? Bendruomenė. Bendruomenė priskiria mums tam tikrus vaidmenis ir mes tuos vaidmenis vaidiname. Socialinių vaidmenų teorija kalba apie užimamą pareigą, kuri susijusi su tam tikrais vaidmenimis. Jei mes grupėje užimame vienokią ar kitokią padėtį, įsivertina tam tikra nerašyta taisyklė, susitarimai.

Mes vaidiname vaidmenis, kurie susieja mus su darbo vieta. Be to, turime dar daugybę vaidmenų ir reikalaujame vienas iš kito juos suvaidinti. Kyla klausimas, kokia yra šių vaidmenų tarpusavio sąveika. Kiekvienam žmogui yra skirta tam tikras vaidmenų rinkinys ir tam tikra vaidmenų struktūra. Vaidmenų teorija kalba apie vaidmenis ir kontrvaidmenis. Kontrvaidmenys, arba priešpriešiniai vaidmenys, gali būti, tarkim, tarp vyro ir žmonos, tarp mokytojo ir besimokančiojo, tarp tėvo ir vaiko. Kontrvaidmenys vieni kitus papildo, vieni iš kitų reikalauja. Vaidmuo šiuo atveju neturi prasmės, jei nėra priešingo vaidmens. Pvz., sutuoktinio vaidmuo formuojasi tada, kai esame vedę. Taip pat yra vaidmenys, kurie gali būti vaidinami tikrai kartu. Pvz., sunku įgyvendinti tėvo vaidmenį, jei nėra šeimyninių vaidmenų. Galiu turėti tam tikrą santykį su vaiku, bet jeigu aš nesu šeimos žmogus, tai gali būti tiesiog suaugusiojo ir vaiko santykis, bet ne tėvo ir sūnaus vaidmuo. Kas nustato, kaip mes turėtume elgtis? Miesto meras? Mokyklos direktorius? Iš dalies taip. Bet apskritai vaidmenys formuojasi kaip abipusių sutarimų ir abipusių reikalavimų išdava. Mes reikalaujame, tikimės iš berniuko ar mergaitės tam tikro elgesio, kai suvokiam, kad tai yra berniukas ar mergaitė. Taigi berniukas ar mergaitė pradeda elgtis pagal mūsų reakciją į jų elgesį. Mūsų požiūris formuoja mūsų bendravimo partnerio

veiklą. Tai nėra lengva pamatyti. Tai yra latentiniai, nematomi dalykai. Tam, kad iki galo suvoktum, kaip elgtis, kad patenkintum lūkesčius, reikalingas laikas. Kokie tai lūkesčiai? Jie gali būti įvairūs. Kai kurie lūkesčiai yra aiškiai deklaruojami ir jų lengva paisyti. Bet egzistuoja slapti lūkesčiai, ir kartais labai sunku juos patenkinti. Ypač tai sudėtinga naujoje, nepažįstamoje aplinkoje – nieks nesako, kaip tu turi elgtis, bet jauti, kad kažkas yra. Dėl to nesijauti visiškai patogiai ir ramiai. Ir tai ypač susiję su grupės lūkesčiais. Jūs nežinote, kaip tuos lūkesčius patenkinti. Tai veda prie to, nuo ko aš pradėjau, kas vaidmenų teorijoje vadinama vaidmenų konfliktais. Konfliktai kyla, kai lūkesčiai, kuriuos siekiam patenkinti, sukelia įtampą. Jeigu aš vaidinu vieną vaidmenį, negaliu vaidinti kito; jei vienas vaidmuo prieštarauja kitam. Tai yra kebli situacija, nes daugelio kritinių atvejų pasireiškimo priežastis yra vaidmenų konfliktas.

Šiuos Savin-Baden teiginius galima traktuoti kaip skirtingų vaidmenų konfliktus. Štai yra skirtingi studentų vaidmenys ir jie gali sukelti sumaištį, gali būti konfliktiški. Ir tos situacijos, kurias sukuriame mokydami PPM metodais, stumia besimokantį į vaidmenų konfliktą. Tie, kurie sėkmingai išlaiko baigiamuosius universiteto egzaminus, yra sėkmingai įsisažmoninę tą reprodukcinę pedagogiką, kai yra sekama tuo, ko moko mokytojas. Ir staiga jis susiduria su visai nauja situacija, kai niekas nenurodo, ką reikia mokytis, ką reprodukuoti, o vietoj to dar prašoma prisidėti prie diskusijos grupėje. Ir ta tema mums gali būti visiškai nauja. Reprodukcijos nereikalaujama, o priešingai – tikimasi kūrybiškumo. Nebegalima pasikliauti atmintimi, o reikia kažką sukurti. Tai jau yra vaidmenų konfliktas. Kai studentai patenka į situaciją, kurioje mes jų pačių prašome apibrėžti problemą, jie jaučiasi sutrikę. Klausimas: kaip jiems padėti arba kas jiems padės?

Noriu paprašyti tų, kurie dirbo PPM ar savo darbe taikė grupinio darbo metodus, pasidalyti patirtimi, kaip studentai reagavo, kai jiems teko susidurti su nauja mokymosi situacija.

SEMINARO DALYVIS: Per pirmas paskaitas jaučiau studentų pasipriešinimą, keistą reakciją, bet pati sau radau pasiaiškinimą, kaip tik remdamasi socialine vaidmenų teorija. Aš manau, kad studentų reakcija labai normali – jie įsitraukia į tą procesą, įsivaizduoja save probleminėje situacijoje.

T.KOZMA: Kaip reagavo jūsų studentai, pakliuvę į jiems neįprastą situaciją? Ar jie nerodė nei per didelio susidomėjimo, nei per didelio pasipriešinimo?

SEMINARO DALYVIS: Jie kur kas labiau susidomėję laukė, kaip jie bus vertinami kurso pabaigoje. Padirbę grupėse, jie suprato, kad svarbu yra rasti savo vietą joje, prisidėti, kad svarbus pats procesas. Tačiau kartu ir laukė, kaip jie bus individualiai vertinami ar kokią naudą gaus. Jeigu nėra grupėje lyderio, tai vis dėlto žmonės turi jausti, kad kas nors vienas vis tiek daugiau ar mažiau išsiskiria. Gal ateis toks momentas, kai iš grupės reikės išrinkti lyderį. Užsienyje susidūriau su tendencija, kai lyderis užauga.

Nes visada yra tokių, kurie ir minčių daugiau turi, ir moka jas pateikti. Dažnai vieną konkrečią problemą vienas žmogus, turintis daugiau patyrimo, gali geriau išspręsti, kitas – kita.

T.KOZMA: Kas dar gali pasidalyti grupinio darbo patirtimi?

SEMINARO DALYVIS: Man teko dirbti grupėje, kurioje žmonės buvo susirinkę iš įvairių šalių – iš Anglijos, Vokietijos, Slovakijos, iš Lietuvos. Mes, įvairių šalių pedagogai, rengėme konkrečius projektus. Lyderio neturėjom, šitoj situacijoj dalydavomės savo šalies patirtimi. Projektavome konkretų pastatą, geležinkelius. Turėjome keturis skirtingus projektus, dirbome tris savaites.

T.KOZMA: Koks jūsų patyrimas taikant PPM, kada pradėjote jį taikyti?

SEMINARO DALYVIS: Kiek pastebėjau, dažniausiai priešinasi tie, kurie pripratę patys vieni visko siekti, ir lyderiai, vadinkim juos taip, kurie mokykloje viską vežė ant savo pečių. Su lyderiais yra paprasčiau – jie žino, kad ir čia galės lyderiauti. O individualistai šiuo atveju turi suprasti, kad tą problemą reikia įveikti. Jeigu susiformuoja grupė pagal interesus ir į ją pakliūna toks individualistas, tas pasipriešinimas įveikiamas, nors ir pareikalauja labai daug laiko. Mes paprastai skiriame vieną susitikimą, kad išsiaiškintume, ką kiekvienas geriausiai moka daryti, išsiaiškintume sugebėjimus. Ir tada tas, kuris turi savo vertės pajutimo problemų – aš bijau, nieko neišeis, labai bijau – tas drovuolis, pajunta, kad iš tiesų jis nėra jau toks prastas. Tai yra psichologinis momentas, kai reikia dėstytojo paramos ir kai pati grupė gali padėti. Grupiniame darbe kiekvienas pabūna lyderiu.

T.KOZMA: Jei vėl grįšime prie socialinių vaidmenų teorijos, pamatysime, kad ir čia yra du priešaringi dalykai. Susidurti su realiais iššūkiais, be abejo, žmogui labai naudinga. Kolegė paminėjo lyderio sąvoką ir užsiminė, kad grupėje mes mokomės mokyti, tačiau kartais jaučiame pasipriešinimą. Jeigu norime pradėti mokyti grupėse, reikalingas tam tikras postūmis, bent jau mūsų kultūroje. Mes augome toje pedagoginėje kultūroje, kuri formavo mūsų individualumą, atėmė galimybę bendradarbiauti įvairiose mokymosi situacijose.

Nežinau, kaip yra Lietuvoje, bes mūsų šalyje egzistuoja didžiulis kultūrų skirtumas ikimokyklinio ugdymo įstaigose ir pradžios mokyklose. Ruošdamas tinkamai elgtis pradinėje mokykloje, tikėkit ar ne, tačiau auklėtojas pateikia vaikams tokią užduotį, kuri parodo, ką reiškia sėdėti mokyklos suole. Tikriausiai normalus būdas būtų suformuoti grupę, dirbti ir bendrauti joje. Kitas pavyzdys, kaip pacientai, žmonės, jaučiantys susvetimėjimo jausmą, yra mokomi bendravimo – kaip kontaktuoti, kaip liesti. Daugeliu atvejų esame praradę šiuos įgūdžius, nebežinome, kaip paliesti kitą žmogų. Pradžioje kartais mokoma paliesti gyvūnus. Galime taip perfrazuoti – PPM yra būdas, bandymas sugrįžti prie normalaus, įprasto mokymosi.

Grįžkime prie lyderių – sakėt, kad normalioje grupėje lyderiavimo gali imtis įvairūs grupės nariai. Tačiau kuo mes esame brandesni, tuo lyderiavimo grupėje veikla tampa mažiau pastebima. Jei esame neformalioje grupėje, turime elgtis taip, kad per daug nedominuotume. Pašaliečiams reikia laiko, kad

galėtų suvokti, kas čia yra lyderis. Iš istorijos šaltinių žinome, kad grupių lyderiai buvo kitaip apsirengę, sėdėdavo ant aukštesnio sosto arba ant galvos ką nors nešiodavo. Šiandien šiuolaikiniai žmonės moka elgtis taip, kad nejaustume jų dominavimo. Štai nedidelis ir nedaug kainuojantis pratimas – psichologinis eksperimentas, kuriam nereikia jokios finansinės paramos: eidami pro žaidimo aikštelę ir matydami, kaip vaikai mėto kamuolį, per 5 minutes galite pastebėti, kas yra lyderis. Arba stebėdami smėlio dėžėje žaidžiančius vaikus per 5 minutes suprasite, kas organizuoja žaidimą. Vadinasi, augdami išmokstame slėpti savo dominuojantį elgesį. Ir tai sukelia sunkumų, kai imame praktikuoti PPM, kadangi mums reikia laiko išsiaiškinti, kas šitoje grupėje lyderiauja.

Tarp organizacijos ir grupės egzistuoja vienas skirtumas: organizacijos veikla yra akivaizdžiai nusistovėjusi, o grupė – spontaniškas reiškinys, ir jos struktūra latentinė. Tokia struktūra pasižymi kiekviena grupė, ir, mano nuomone, būtent lūkesčiai laiko mus kartu grupėje. Mančiau, kad mes čia dabar sukūrėme grupę. Ir jos struktūra yra gana aiški. Be abejo, asistentams kyla daug rūpesčių norint išsiaiškinti, kas yra tos grupės lyderiai, ypač probleminėse situacijose. Būsime geras asistentas, jeigu sugebėsime įžvelgti grupės lyderius. Jeigu grupės lyderis bus prieš užduotį, ta užduotis nebus sėkmingai išspręsta. Kyla klausimas, kaip tai išsiaiškinti. Kolegoms jau minėjau, kad yra technika, padedanti suprasti nematomą latentinę grupės struktūrą. Tai – sociometrija.

Vienas iš jūsų, kalbėdamas apie pasipriešinimą, paminėjo, kad jeigu grupėje niekas nerodo pavyzdžio, dirbti būna labai sunku. Lyderiai yra lyderiai ir todėl, kad jie gali parodyti pavyzdį, kuriuo seka kiti. Jeigu lyderiui idėja nepatiks ir jis pasipriešins, jis teigs, kad atėjo mokyti, o ne žaisti, ir tuomet grupę bus sunku įveikti.

Tačiau atskirai reikėtų pakalbėti ir apie drovumą. Tam tikru atžvilgiu drovumas yra pasipriešinimo forma, tai yra mandagus būdas priešintis. Tai įrodymas, kad aš ne lyderis, aš nematomas, aš nesiimsiu to. Vaidmenų teorija nusako įprastus būdus, kuriais žmonės reaguoja į konfliktą. Mes galime sužinoti, išsiaiškinti, kaip žmonės sprendžia konfliktus. Mūsų kultūroje įprastas vaidmenų konfliktų sprendimo būdas yra išskirti tuos vaidmenis, nubrėžti tarp jų aiškia ribą. Jei aš noriu, kad kiti nežinotų, kad aš rūkau, tai aš nerūkysiu kolektyvui matant. Rūkysiu kitoje vietoje, kad galėčiau atlikti ir grupės nario vaidmenį, ir rūkančiojo vaidmenį. Yra ir kitų sprendimų. Vienas iš jų labai tipiškas – tai pasitraukimas, drovus pasipriešinimas. Mes nenorime atlikti nei vieno, nei kito vaidmens, mes nepajėgiame. Dirbdami asistentais, dažnai su tuo susiduriame ir įvardijame kaip pasipriešinimą. Yra ir trečias būdas, kurį, ko gero, galima pavadinti sėkmingiausiu: vaidmenų konfliktas gali būti išspręstas, jei žmogus pakankamai energingas ir sėkmingai veikia, kad galėtų iš dviejų vaidmenų susikurti vieną. Jei jam tai pavyksta, jis tampa grupės lyderiu ir sukuria modelį, kaip išspręsti problemas. Šiuo atveju jis padeda tiems, kurie yra drovūs ir pasyvūs. Vienas iš požymių, nurodančių asistentui, kad gali atsirasti lyderis, yra tas, kad tas žmogus elgiasi ne visai įprastai – nervinasi arba rodo didelį entuziazmą, tuo tarpu kiti tiesiog tyli arba yra agresyvūs. Tokie ženklai rodo, kad šis žmogus gali tapti mūsų partneriu.

Bet paprastai aš rekomenduoju nestumti žmonių į vaidmenų konfliktą, į sumaišties situaciją. Mano šalyje egzistuoja nuomonė, kad kuo labiau besimokančiuosius pastūmėsi į sumaišties situaciją, tuo didesnės brandos iš jų galėsi tikėtis. Todėl reikia stengtis neapibrėžtumo situaciją sukurti kuo dažniau, kad jie tai suprastų. Aš manau, kad tai nehumaniškas principas. Mano nuomone, humaniška būtų išmokyti juos spręsti problemas, parodyti sprendimo modelius. Ir mūsų atveju, kai kalbame apie PPM, turėtume kurti grupes, kuriose būtų žmogus, galintis parodyti pavyzdį, modelį, kaip elgtis naujoje situacijoje.

Jūs jau supratote, kad egzistuoja tam tikros metodo požiūrio diegimo ribos. Kokios yra ribos, sąlygos, jei norime pateikti gerų PPM pavyzdžių? Kas yra už PPM, kas eina toliau? Iki šiol kalbėjome apie ribas, tarp kurių dirbame. Mes ne tik keičiame savo dėstymo ritmą, bet tam tikru atžvilgiu keičiame visą aukštojo mokslo sistemą. Mes jau diskutavome, ar galima PPM naudoti visose srityse ar tik tam tikrose. Vėliau diskusija pakrypo apie tris klausimus: dėl kai kurių iš jų bendro sutarimo pasiekti nepavyko. Viena svarbi sritis – tai turinio sritis.

Mes pastebime, kad tam tikri socialiniai reiškiniai pradeda sparčiai plėstis, kol pasiekia kulminacinį tašką, o po to išnyksta. Šis dėsningumas išryškėjo XIX a. pabaigoje, jį užfiksavo prancūzų žemės ūkio statistikai, kurie pastebėjo, kad pagal tokius principus vyksta tam tikrų žemės ūkio produktų kitimas. Kad galėtume suvokti, kaip šie procesai vyksta, reikia paanalizuoti ilgesnio laikotarpio statistikos duomenis. Amerikiečiai šią statistinę kreivę pritaikė socialiniams reiškiniams ir demografinėms prognozėms. Taigi, turėdami tokios formos statistinę kreivę, žinome, kad joks augimas nebus amžinas, kada nors bus pasiektas pats pakilimas ir ta tendencija išnyks. Bet pagrindinis klausimas – kada?

Grįžkime prie mūsų reikalų. Turime S formos kreivę. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) statistikai 7-ame dešimtmetyje nepastebėjo šios kreivės, nes analizavo tik vieną segmentą. Bet jei grįžtume atgal į istoriją (aukštasis mokslas turi savo istoriją, ir dėl šios priežasties verta studijuoti švietimo istoriją), pamatytume, kad tai yra S formos kreivė. Klausimas: ar mes pasiekėme pakilimą? Anot šios statistikos, ko gero, dar ne, tendencija vis didėja. Gaila, neturiu Vengrijos aukštojo mokslo statistikos duomenų. Bet galiu pasakyti, kad 10-ame dešimtmetyje pasaulyje pastebimas didelis aukštojo mokslo įtakos augimas. Gaila, bet ir jūsų statistikos duomenų neturiu. Be abejo, juos sunku ir pateikti, nes iki nepriklausomybės paskelbimo jūsų statistika buvo įtraukta į bendrą Sovietų Sąjungos sistemą.

Tad paanalizuokime vengrų situaciją. Tendencija būtų štai tokia – nuo 1992 iki 1996 metų patiriame didžiulį augimą. 1992 m. aukštojo mokslo siekė 14 proc. visose amžiaus pakopose nuo 18 iki 24 metų. 1996 m. – 36 proc. Per ketverius metus šis skaičius padidėjo nuo 14 iki 36 proc. Tuo tarpu Olandijoje tuo metu šis skaičius siekė per 60 proc., Prancūzijoje – 60–70 proc.

Turime įvairių šalių statistikos duomenis, išskyrus Baltijos šalis. Čia tendencijos šiek tiek kitokios dėl tos paprastos priežasties, kad iki 1990 m. Rytų Europos šalys beveik nesivystė. Augimas prasidėjo 1990 m., bet tik kai kuriose šalyse, o kitos ir toliau negalėjo išsivaduoti iš stagnacijos iki pat 1994 m.

Norėčiau dar apie vieną įdomų dalyką pakalbėti. Mes galime sakyti, kad niekada nepasieksim Švedijos, bet aukštasis mokslas yra kitas atvejis. Grįžkime į 6-o dešimtmečio situaciją. Panašu, kad tuo metu rodikliai buvo vienodi. Nuo 1965 m. mes irgi daugmaž vienodai atrodėm. Didieji skirtumai pasirodė 7-o dešimtmečio pabaigoje, kai Vakarų Europa pradėjo klestėti. Šių šalių padėtis visai kitokia, jos jau praktikuoja PPM, moka mokesčius už mokslą. Jos dabar patiria visus tuos sunkumus, kurie dar mūsų laukia. Vadinasi, kai kuriose šalyse, kur tradicinis aukštasis mokslas artėja prie savo pakilimo, prasideda nauja banga. Man atrodo, kad tokia pati ir privalomojo mokymo padėtis. Visi žinom, kada mūsų visuomenėse prasidėjo visuotinis švietimas. Tose visuomenėse, kuriose dominavo žemės ūkis, jis prasidėjo XIX a. viduryje, o pramoninėse visuomenėse – XIX a. pradžioje. Privalomasis mokymasis išgyveno panašų augimą. Yra tiek daug vidurinių mokyklų moksleivių, studentų, ir dauguma jų prieš kurį laiką net nesvajoję ateiti į aukštąjį mokslą. Jūs galite sakyti taip, tai yra spaudos rezultatas, dėl to vaikai negalėjo mokytis, bet prisiminkite savo šeimas. Kai jūsų seneliai mokėsi, koks buvo švietimo lygis? Prisiminkit savo istorijos didvyrius – ką apie to meto švietimą galite pasakyti? Pavyzdžiui, Napoleonas pagal mūsų sistemą teturėjo 6 klasių išsilavinimą. Mūsų didieji poetai irgi negavo gimnazijos baigimo pažymėjimų.

Galime daryti išvadą, kad tai yra bendra visuomenės raidos tendencija. Jei įdėmiau paanalizuosime šį grafiką, pamatysime, kad vieną didelę kreivę sudaro daugybė mažesnių. Ir visuomenės vystymąsi galima pavaizduoti kaip tokių mažų kreivių visumą. Tai reiškia, kad aukštojo mokslo ateitis bus visai kitokia, nei mes tikimės. Tai išplaukia iš bendros logikos. Bet, maža to, ši kaita įgyja vis spartesnį tempą. Vienas paprastas pavyzdys – kas iš mūsų dirbo su kompiuteriais prieš 10 metų? O internetas, mobilieji telefonai? Gyvenime patyrėme didžiulių pokyčių, kurie kur kas spartesni, negu galėjome įsivaizduoti. Pokyčių tempas spartėja ir mes esame pačiam jų sukuryje. Laimei, turime tam tikrą patirtį, kuria remdamiesi galime bent šiek tiek nuspėti ateitį. Kas vyko šioje srityje dešimtmečiams bėgant?

Štai Vokietija. Mes žinome, kad Vokietijai būdinga tradicinė švietimo sistema, nes po karo ją valdė konservatoriai ir krikščionys demokratai, kurie stengėsi išlaikyti tradicinę švietimo struktūrą. Visos amžiaus kartos lankė gimnazijas – selektyvias prestižines ugdymo įstaigas. Švietimo sistemos gairės buvo tokios: pradinė mokykla privaloma visiems, kai sukanka 10 metų, prasideda atranka, gimnazija – kaip dramblio kaulo bokštas. Didžiausias sektorius – profesinis rengimas – amatų mokyklos. 10 metų vaikas eina į darbo vietą. XIX–XX a. pradžios situacija buvo tuometinės visuomenės atspindys. Net ir šiandien egzistuoja atskiros mokyklos. Tik iš vieno segmento kelias toliau eina į universitetinį išsilavinimą. Prisiminkim didžiųjų Vokietijos universitetų profesorius. Jūs galite skaityti paskaitas 2, 3, 4

valandas per savaitę ir tuo pat metu rašyti knygą, jeigu jūsų studentų skaičius toks, kaip pavaizduota viename grafike.

Norvegijos švietimo sistema susiklostė vadovaujant socialdemokratams. Irgi po karo. Privalomasis mokymas – iki 16 metų, universali bendra sistema visiems siūlo vienodai. Aukštesniajame segmente jau prasideda skirtumai. Bet didžiąją sistemos dalį sudarė gimnazijų tipo ugdymas. Iš visų segmentų yra kelias į aukštąjį mokslą, kuris irgi yra daugiau ar mažiau unifikuotas. Jeigu unifikacija vyksta privalomojo mokslo segmente, didėjant švietimo sistemos ekspansijai, kas dedasi aukštajame moksle? Į tai gali būti daug atsakymų. Vienas iš galimų – mūsų aukštojo mokslo sistema įeina į sparčios plėtros kontekstą. Jei unifikacija vyks pamažu ir nebus tokio didelio susiskaidymo, ateis vis daugiau studentų. Tai atsitiko daugelyje Vidurio Europos šalių.

Bet, kaip suprantu, mūsų dėstytojų vaidmuo taip pat keisis, kaip kad keitėsi mokytojo vaidmuo vykstant privalomojo mokslo ekspansijai. Dar visai neseniai didelį dėmesį tekdavo skirti metodiniams įgūdžiams, gimnazijos mokytojus anksčiau vadindavo profesoriais. Savin-Baden knygoje yra paminėti tik du profesoriai. Kalbant apie PPM, dėstytojo vaidmuo tarsi nueina į antrą planą ir vis svarbesnis darosi asistento vaidmuo. Tačiau man tai primena pradinės klasės mokytoją. Taigi PPM – tai nėra fantastika. Tai yra naujojo amžiaus kvėpavimas. Netrukus aukštasis mokslas atrodys taip, kaip atrodė privalomasis mokslas vidurinėje mokykloje. Ir kadangi ekspansija vis spartesnė, galbūt po penkerių metų dabartiniai nauji mokymo ir vertinimo metodai tuomet jau bus įprasti. Be abejo, galimos ir šio scenarijaus alternatyvos. Aukštojo mokslo įstaigos vis labiau panašėja į mokyklas.

KLAUSIMAS: Visose šalyse, kurias minėjot, studentų daugėjimas susijęs ir su gimstamumu. Lietuvoje iš tiesų prognozuojama, kad studentų skaičius stipriai augs, nes visi jaučia tą visuotinį veržimąsi į aukštąjį mokslą. Bet yra ir kita medalio pusė, tarkim, Lietuvoje tretieji metai mažėja gyventojų ir po 15 metų neturėsime daug studentų, nes dabar gimstamumas yra visai nedidelis. Latvijoje ir Estijoje padėtis panaši.

T.KOZMA: Atsakymas neigiamas. Aš kalbėjau apie procentus, ne apie absoliučius skaičius. Kalbant apie Vengriją, situacija atrodo taip: patyrę vieną demografinę bangą 1953 m., kitą – 1975 m., tebelaukiame trečiosios bangos, kuri vis neateina. Galbūt jaunoji karta apsigalvos. Kada kalbame apie studentų skaičiaus ekspansiją, vėlgi privalome turėti omenyje, kad egzistuoja tam tikras vietų skaičius, tam tikras plotas, kuris dėl tos studentų ekspansijos nesikeičia. Keičiasi, auga jaunų žmonių, stojančių į aukštąsias mokyklas, procentas, bet bendrasis gyventojų skaičius nesikeičia. Noriu priminti, kad per Pirmąjį pasaulinį karą Vengrija prarado du trečdalius gyventojų, ir kaip tik tuo metu buvo akivaizdi pradinio mokslo ekspansija. Tie du dalykai – gyventojų skaičiaus didėjimas ir ekspansija tam tikroje švietimo srityje – nebūtinai eina greta. Skaičius rodo procentus, o ne žmones. Be abejo, tarp tų dalykų egzistuoja ryšys, ir labai rafinuotas. Kada demografai paskelbia apie augančią demografinę bangą,

paaiškėja, kad besimokančiųjų gali būti daugiau negu tikėtasi, pradėdama aktyviai kovoti dėl naujos erdvės švietimo ugdymo įstaigose.

Ankstesnėje mūsų penkmečio planavimo sistemoje paprastai būdavo taip: prognozuodami gyventojų augimą, ateinančiam penkmečiui suplanuodavom ugdymo įstaigų statybas, kad tai augančiai kartai būtų vietos švietimo įstaigose. Tačiau per tą laiką demografinė banga nusiūgdavo. Ugdymo įstaigose atsirasdavo papildomo ploto, o moksleivių skaičius sumažėdavo. Ką tai reiškia? Atsiranda stiprios jėgos, kurios ima veikti, kad moksleivių skaičius padidėtų. Taigi po demografinės bangos besimokančiųjų skaičius pradeda didėti. Jei mieste yra 100 vaikų ir 20 iš jų yra vietos mokytis, o norinčių yra daugiau, tada galime plėsti ugdymo įstaigas, kad atsirastų vietos dar 10 vaikų. Taigi po 6–7 metų pastatomi pastatai, dabar jau gali mokytis 30 vaikų, bet toje amžiaus grupėje po kokių 6 metų jau yra ne 100, o 80 vaikų. Vadinasi, iš tų 80 mokykloje turi būti 30. Taigi įvyko ekspansija. Tai yra viena iš kataklizmų, kuri spartina šį procesą. Tačiau tai nėra tiesiogiai susiję su gimstamumu.

KLAUSIMAS: Abiem mūsų šalims svarbu protų nutekėjimas. Iš kur ateis studentai?

T.KOZMA: Norėčiau pateikti du atsakymus. Pirmiausia pagalvokime, ką reiškia nutekėjimas. Vokietija ar Austrija nori turėti daugiau kompiuterių specialistų, programuotojų. Taigi ji siūlo papildomų darbo vietų. Šitie programuotojai jau yra baigę studijas. Vokiečiai ir austrai nenori žmonių, kurie dar nėra baigę studijų. Turtingos šalys visada nusigriebia grietinėlę.

Paanalizuokime JAV aukštojo mokslo padėtį. Amerikiečių aukštojo mokslo sistemoje pilna gerai pasirengusių Pietryčių Azijos atstovų. Po Pirmojo pasaulinio karo į tas aukštąsias mokyklas plūstelėjo išeiviai iš Rytų Europos. Dabar ateina Pietryčių Azijos atstovai. Mes, vengrai, baiminamės dar vieno dalyko – kad vengrai, kaip tauta, išnyks ir kad nebebus vengrų Vengrijos žemėje. Taigi mes dabar išgyvename ne demografinį pakilimą, bet nuosmukį. Kasmet mūsų gyventojų sumažėja apie 30 tūkstančių ir, be abejo, vyresniojo amžiaus žmonės sudaro daugumą mūsų šalyje. Kas į Vengriją atvyksta? Azijiečiai, vengrai iš Rumunijos, Slovakijos. 3 milijonai vengrų gyvena už Vengrijos sienų. Jie laukia galimybės persikelti į Vengriją... Bet yra ir svarbesnė priežastis, kadangi Vengrija greitai taps Europos Sąjungos nare, o Ukraina, Rumunija, Serbija – dar negreitai. Mūsų tai nelabai džiugina, nes prarasime savo tradicines sąsajas su Rumunija, Serbija. Jei šalis padalijama į kelias dalis, praėjus kokiems 80 metų, ji praranda tą buvusią savo dalį, nes jos tautiečiai, kurie anksčiau ten gyveno, persikelia į tą kitą šalį. Tokia Vengrijos situacija. Vengrija dabar sugalvojo tokią gudrybę – nori plėtoti Rumunijos ir Ukrainos aukštojo mokslo sistemas. Kad vengrai ten siektų aukštojo mokslo, o nevažiuotų į Vengriją. Ko gero, tie žmonės anksčiau ar vėliau vis tiek atvažiuos į Vengriją, bet jau bus įgiję aukštąjį išsilavinimą. Tačiau tai yra globalizacijos efektas.

APIBENDRINIMAS

Pradėjęs rengtis šiam seminarui, patyriau tai, ką patiria besimokantieji, susidūrę su problema. Jūs galite įsivaizduoti, ką reiškia rengtis seminarui, kada turinys yra žinomas, bet dalyviai nepažįstami. Bet dabar emociškai esu patenkintas, nes tapome pažįstami, radome bendrų interesų. Dėl racionaliosios pusės jau sakiau, kad daug ko išmokau, galėjome pajusti ryšius su Savin-Baden modeliu. Linkiu tiems, kurie dirbs su PPM, susikurti panašų modelį. Jeigu palaikysime asmeniniu kontaktus, galėčiau tolesnę savo veiklą organizuoti remdamasis jūsų išvadomis. Mes jau ir patys įvardijom pagrindinius to modelio elementus. Jūs ir mane truputį pakritikavote. Savin-Baden siūlomas modelis yra šiek tiek dirbtinis. Bent jau neatspindi visų jūsų patyrimo. Taigi mes galėtume ne tik ką nors kurti, bet ir ką nors perdaryti. Tai būtų daug daugiau nei tiesiog pratybos. Jaučiu ne vieną paskatą grįžti ir išbandyti vienokius ar kitokius dalykus. Ir jūs įsitikinote, kad kai kuriuos iš tų dalykų mes jau ir taip praktikuojam. Vadinas, esame pajėgūs formuluoti tokius klausimus. Taigi, esu įsitikinęs, kad šis laikas praėjo ne veltui. Nemanau, kad PPM išanalizavome iki galo. Bet bent jau šią dalį baigėme.